

Yahudi Kutsal Kitabı Tanah'ta Çocuğa Şiddet: Günümüz İsrail-Filistin Çatışmalarındaki Yansımaları

Azize Uygun¹

Öz

Tanah'ta, Tanrı'nın şiddet içeren müdahalelerine sıkça rastlanmakta olup bu müdahaleler boğma, kılıçtan geçirme, şehirleri yakma, çok sayıda insanın öldürülmesini emretme gibi farklı yöntemlerle yerine getirilmektedir. Tanah'taki bazı metinler çocukların ganimet olarak alınmasına, köle olarak alınıp satılmasına, babalarının cezalarının hesabının çocuklarından sorulmasına, savaş ve savaş dışı dönemlerde meydana gelen toplu cezalandırmalarda çocukların öldürülmesine dair güçlü örnekler sunmaktadır. Mısır'da ilk doğanların öldürülmesi, Kenanlı halkların vadedilen topraklardan sürülmesi, Amalek halkının yok edilmesi ve özellikle de Yeşu ve Samuel kitaplarının önderlik ettiği olaylar Tanah'ta çocukların öldürülmesi konusunu öne çıkarmaktadır. Tanah'ta çocuklara yönelik şiddet eğilimlerini inceleyen bu makale, kolektif çocuk ölümlerini dinsel ve tarihsel bir perspektiften ele alarak, kutsal metinlerin günümüz Yahudi-Filistin çatışmalarındaki çocuk ölümlerine yansımalarını inceleyecektir.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Filistin, Yahudilik, Tanah, Çocuğa Şiddet.

Uygun, Azize. "Yahudi Kutsal Kitabı Tanah'ta Çocuğa Şiddet: Günümüz İsrail-Filistin Çatışmalarındaki Yansımaları". Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi 9 (1), 125-150. <https://doi.org/10.32711/tiad.1600633>

Geliş Tarihi	12.12.2024
Kabul Tarihi	26.02.2025
Yayın Tarihi	28.03.2025
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makedir.	

¹ Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı, Isparta, Türkiye, azizeuygun@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4287-7700.

Violence Against Children in the Jewish Bible: Reflections in Contemporary Israeli-Palestinian Conflict

Azize Uygun¹

Abstract

In the Tanakh, God's violent interventions are frequently encountered, carried out through various methods such as drowning, slaughtering with the sword, burning cities, and commanding the killing of large numbers of people. Some passages in the Tanakh present strong examples of children being taken as spoils of war, enslaved and sold, punished for their fathers' sins, or killed during mass punishments both in times of war and peace. Notable examples include the killing of Egypt's firstborn, the expulsion of Canaanite peoples from the Promised Land, the annihilation of the Amalekites, and events particularly emphasized in the Books of Joshua and Samuel, which bring the killing of children to the forefront. This article examines the tendencies of violence against children in the Tanakh, analyzing collective child deaths from a religious and historical perspective, and will analyze how sacred texts resonate in the context of child deaths in the contemporary Jewish-Palestinian conflict.

Keywords: History of Religions, Palestine, Judaism, Tanakh, Child Violence.

Uygun, Azize. "Violence Against Children in the Jewish Bible: Reflections in Contemporary Israeli-Palestinian Conflict". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 9 (1), 125-150. <https://doi.org/10.32711/tiad.1600633>

Date of Submission	12.12.2024
Date of Acceptance	26.02.2025
Date of Publication	28.03.2025
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Assoc. Prof. Dr., Suleyman Demirel University, Theology Faculty, History of Religions, Isparta, Türkiye, azizeuygun@sdu.edu.tr., ORCID: 0000-0003-4287-7700.

Giriş

Şiddet, arka planında yer alan unsurlar açısından çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu yapının içinde politik, ekonomik vb. sebeplerin yanında dinsel nedenler de şiddeti meşrulaştırmada önemli bir fonksiyon üstlenmektedir. Her şiddet hareketi kendini bir kült, dinsel bir inanış, bir ritüel, kutsal kitap, siyasi ve ideolojik bir beyan, bir söylem veya bir argümana dayandırdığı bir metne sahip olmuş ve bu metni kendisine dayanak noktası seçmiştir.³ Bu nedenle, şiddeti meşru kılan metin, şiddet uygulayan kişi açısından yerine getirilen davranışı bir şiddet eylemi olmaktan uzaklaştırmıştır. Yahudilikte Tanrı'nın şiddete yönelik rahatsız edici imgeleri ve şiddetin Yahudi dini ile olan ilişkisi ve şiddetin kaynağının Yahudilik olduğu üzerinde tartışmalar mevcut olup bu tartışmalar devam etmektedir.⁴

Filistinli çocuklara yönelik şiddeti doğrudan Tanah'tan kaynaklanan bir olgu olarak değerlendirmek doğru olmayacağı gibi, kutsal metinlerin bu tür eylemler üzerindeki etkisini tamamen yok saymak da sağlıklı bir yaklaşım olmayacaktır. İsrail'in çocuklara yapmış olduğu şiddetin dinsel kaynağını görmek için Yahudi ilahi metinlerdeki uygulamalara da bakmak gerekmektedir. Günümüzde İsrail-Filistin olaylarında genellikle bebekler, çocuklar, kadınlar ve diğer siviller üzerinde yoğunlaşan şiddet eylemlerinin sorumluları olarak karşımıza Tanah'ı kendilerine rehber edinen İsraili askerler, siyasetçiler ve işgalci yerleşimciler çıkmaktadır. Bunu yaparken de Yahudi dindar kimliğiyle hareket etmektedirler.

Bu çalışmayla, Yahudi kutsal metni Tanah bağlamında çocuğa yönelik şiddet temaları analiz edilerek, kolektif şiddet motiflerinin ideolojik bir meşruiyet aracı olarak nasıl şekillendiği ve kutsal metinlerin günümüz İsrail-Filistin çatışmalarında nasıl bir rol oynadığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Makale, Tanah'taki şiddet örneklerini incelemeyi merkeze alırken, konuya ilişkin mevcut literatürü de dikkate alarak kapsamlı bir değerlendirme sunmayı hedeflemektedir.

"Yahudilikte şiddet" üzerine farklı alanlarda yapılmış makale ve kitaplar karşımıza çıkmasına rağmen Yahudilikte ve Yahudi kutsal kitaplarında çocuğa şiddet ve çocukların öldürülmesi üzerine yapılmış çalışma bulunmamaktadır. Yahudilikte şiddet üzerine yapılmış çalışmalardan bazıları arasında; Cengiz Batuk, "*Tanrı'nın Asi Çocukları: Zalimlik ve Mazlumluk Arasında Şiddet Sarmalındaki Yahudiler*",⁵ Şinasi Gündüz'ün dinlerde şiddeti ele aldığı çalışmaları,⁶ M. Ali Kirman'ın, "*Küresel Bir Sorun Olarak Din ve Şiddet*"⁷ isimli sosyoloji alanında yapılmış çalışması, Baki Adam'ın çocuk özelinde olmayan "*Yahudiliğin*

³ Şinasi Gündüz, *Dinsel Şiddet Sevgi Söyleminden Şiddet Realitesine Hıristiyanlık* (Samsun: Etüt Yayınları, 2002), 26.

⁴ Robert Eisen, *The Peace and Violence of Judaism: From the Bible to Modern Zionism* (New York: Oxford University Press, 2011); Jerome F.D. Creach, *Violence in Scripture: Interpretation: Resources for the Use of Scripture in the Church* (Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press, 2013); Ron E. Hassner - Gideon Aran, "Religion and Violence in the Jewish Traditions", *Oxford Handbook of Religion and Violence*, ed. Michael Jerryson (Oxford: Oxford University Press, 2013), 78-99; Susan Niditch, *War in the Hebrew Bible: A Study in the Ethics of Violence* (New York: Oxford University Press, 1993), 152.

⁵ Cengiz Batuk, "Tanrı'nın Asi Çocukları: Zalimlik ve Mazlumluk Arasında Şiddet Sarmalındaki Yahudiler", *Milî ve Nihal, İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 5/5 (2008), 157-187.

⁶ Şinasi Gündüz, "Din ve Şiddet Paradoksu", *Milî ve Nihal, İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 13/2 (2016), 8-31; Gündüz, *Dinsel Şiddet Sevgi Söyleminden Şiddet Realitesine Hıristiyanlık*.

⁷ M. Ali Kirman, "Küresel Bir Sorun Olarak Din ve Şiddet", *Dini Araştırmalar* VII/20 (2004), 315-332.

Şiddet Boyutu”⁸ ve “Yahudilik ve Şiddet”⁹ isimli makale çalışmaları bulunmaktadır. Alanda yapılan çalışmalarda Yahudi kutsal kitabında çocuğa şiddet üzerine yapılmış bir çalışmanın olmaması ve son dönem İsrail saldırılarında çalışmanın hazırlandığı an itibarıyla 18.000’e yakın Filistinli çocuğun öldürülmesi böyle bir çalışmanın yapılmasını gerekli kılmıştır.

1. Tanah’ın Yazılması

Yahudilerin kutsal kitabı olan Tanah, sadece dini bir metin olmanın ötesinde, Yahudi halkının inançlarının, kültürünün ve tarihsel deneyimlerinin merkezi bir bileşenidir. Bu bağlamda, Tanah’ın yazılış süreci, sadece dini anlamda değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel açıdan da büyük bir öneme sahiptir. *Tora*, *Neviim* ve *Ketuvim* gibi bölümleri içeren kitap, Yahudi halkının tarihini, inançlarını ve etik değerlerini yansıtmaktadır. Ancak, bu metinlerin yorumlanması ve uygulanması, farklı zamanlarda farklı yönlerde değişebilmektedir. Tanah, İsrailoğulları’nın yaşadığı dönemin toplumsal atmosferini anlamak için zengin bir kaynak olup, dinî inançlar, etik değerler, toplumsal düzen ve politik yapı Tanah’ın sayfalarında bir araya gelmiş ve İsrailoğulları’nın hayatını şekillendiren unsurları ortaya koymuştur. Bu metinler, antik Yahudi toplumunun değerlerini, inançlarını ve yaşam tarzını anlamak için önemli bir kaynaktır. Bu metinleri, “*Ve bunları çocuklarınıza (veya oğullarınıza) öğretin*”¹⁰ ibaresinde denildiği gibi bir bebek konuşmaya başladığında Yahudi bir babanın bebekle kutsal dilde konuşması ve ona Tora’yı öğretmesi gerekir. Yahudi bilge Akiva (yaklaşık MS. 40-135), eğer baba bebekle kutsal dili konuşmazsa ve ona Tora’yı öğretmezse, sanki onu görmüş gibi olur, demiştir.¹¹

Tanah’ın gerçek yazarlarının kim olduğunu, yaklaşık bin yıllık gelişim sürecini ve yazım sürecinin kesin bir kronolojisini belirlemek mümkün değildir. Ancak Tanah’ta, vahyi ilk yazan kişinin Musa olduğu ve Tanrı’nın kendi eliyle vahyi taş levhalara yazdığına dair referanslar sıkça geçmektedir.¹² Yahudilere göre, Tanrı’nın Tevrat’ı vermeye lâyık gördüğü tek kavim İsrailoğulları iken Yakup soyundan olmayan İbrahim nesli de dahil olmak üzere diğer kavimler, Nuh Kanunlarını¹³ dahi yerine getirememiş; hırsızlık, zina yalancılık gibi ahlaken eksik olan topluluklardır.¹⁴ Yahudi kökenli hemen hemen her İsraili, Yahudi halkının Sina Yarımadası’nda Torah’ın verildiği günden beri var olduğuna ve kendisinin de ayrıcalıklı olarak bu soydan geldiğine, bugün var olan İsrail toprağının “*vadedilmiş toprak*” olduğuna inanmıştır.¹⁵ Yahudilerin Mısır’da bulunuşu, Mısır’dan Çıkış, Çölde Sayım ve yerleşim öyküsünün de Yehova’nın vadiyle yerine getirildiğine inanmışlardır.

Tanah’taki bilgilere göre, vahyin yazılması Musa ile başlayan ve sonraki dönemlerde devam eden bir gelenektir. Fakat M.Ö. 2. yüzyılda Suriye kralı Epifanes ve 70 yılında

⁸ Baki Adam, “Yahudiliğin Şiddet Boyutu”, *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 15/1 (2012), 36-39.

⁹ Baki Adam, “Yahudilik ve Şiddet”, *İslamiyat* 5/1 (2002), 23-34.

¹⁰ Yas.11:19.

¹¹ Amram Tropper, “The Economics of Jewish Childhood in Late Antiquity”, *Hebrew Union College Annual* 76 (2005), 217.

¹² Muhammet Tarakçı, “Tanah’ta Vahiy Anlayışı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (2002), 214, 215.

¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Eldar Hasanov, *Nuh Kanunları ve Nühilik* (İstanbul: İsam Yayınları, 2015).

¹⁴ Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik* (İstanbul: İsam Yayınları, 2008), 358.

¹⁵ Şlomo Sand, *Yahudi Halkı Nasıl İcat Edildi Kitabı Mukaddes’ten Siyonizme*, çev. Işık Ergüden (İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, 2011), 35.

Romalılar tarafından mabedin yıkılarak kutsal metinlerin parçalanması gibi nedenlerle Tanah'ın ilk nüshaları günümüze kadar gelememiştir. En eski İbrânîce Tanah metinleri, 10. yüzyıla ait olmakla birlikte günümüzdeki Tanah'ın, farklı zamanlarda yazıldığı ve farklı kişilerin elinden çıktığı araştırmacılar tarafından ortaya konmuştur. Ancak Yahudi teolojisi, yazarlardaki farklılıkları kabul etmekle birlikte, Tanah'ın aslına uygun olarak günümüze kadar geldiğine çünkü Tanrı'nın Ruhü tarafından ilham edilerek yazdırılmış olduğuna inanırlar.¹⁶ Tarihsel aktarımın kökeni Yahuda ve İsrail krallıkları dönemine dayansa da Tanah'ın bölümleri nihai formunu Pers ve Yunan dönemlerinde almıştır.¹⁷

Musa'ya Sina'da indirildiğine inanılan bu kitabın vahiy ürünü olduğuna inanan Yahudiler yanında bu anlatıların gerçek dışı mitolojik hikayeler olduğunu savunan, bu metinlerle o dönem yazarlarının olması gerektiğini düşündüğü İsrail'i oluşturduklarını söyleyenler de bulunmaktadır.¹⁸

2. Çocukların Köle ve Ganimet Olarak Alınması

Tarihte genellikle savaş esiri olarak veya borçlanma ve toplumsal sebeplerle ortaya çıkan kölelik farklı toplumlarda farklı normlarla ve uygulamalarla karşımıza çıkmaktadır. Çoğu antik toplumda, savaş esirleri vasıtasıyla kölelik varlığını devam ettirmiştir. Babillilerin uygulamaları arasında ise çocuğun bir antlaşmanın garantisi gereği tutsak olarak verilmesi veya satılması sıradan uygulamalar arasındadır. Mısır'da da çocuklara yönelik benzer uygulamalar karşımıza çıkmakta hatta çocuklara işkence edilerek öldürülmesi olaylarına tanıklık etmekteyiz.¹⁹ İbrânilerin yaşadığı dönemler olan antik dönem Orta Asur'da (MÖ 14-10. yüzyıllar) ise babalar çocuklarını borçlarına karşılık rehlin olarak bırakmış ve köle olarak satmışlardır.²⁰

İlk Yahudi toplumunda kölelik "*Yahudi olmayan çocukların*" köle/esir olarak alınması ve kullanılması şeklinde Tanrı tarafından emredilmiştir. Yahudi tanrısı Yahve Tanah'ta, bir Yahudi'nin köle olarak alınıp satılamayacağına vurgu yapar ve Mısır'dan çıkardığı halkın asla köle olarak satılamayacağını sıklıkla ifade eder. Yahudi halkı dışındaki diğer uluslardan köle alıp satmakla ilgili ise şöyle denilir:

*"Köleleriniz, cariyeleriniz çevrenizdeki uluslardan olmalı. Onlardan uşak ve cariye satın alabilirsiniz. Ayrıca aranızda yaşayan yabancıların çocuklarını ister ülkenizde doğmuş olsun ister olmasın, satın alıp onlara sahip olabilirsiniz. Onları miras olarak çocuklarınıza bırakabilirsiniz. Yaşamları boyunca size kölelik edeceklerdir"*²¹

¹⁶ Tarakçı, "Tanah'ta Vahiy Anlayışı", 216.

¹⁷ Michael Brenner, *Kısa Yahudi Tarihi*, çev. Sevinç Altınçekiç (İstanbul: Alfa Yayınları, 2011), 8, 16.

¹⁸ John J. Collins, "The Zeal of Phinehas: The Bible and the Legitimation of Violence", *Journal of Biblical Literature* 122/1 (Spring 2003), 11; Brenner, *Kısa Yahudi Tarihi*, 15; Amelie Kuhrt, *Eski Çağ'da Yakındoğu (M.Ö. 3000-330)*, çev. Dilek Şendil (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007), 2/60-68, 74.

¹⁹ Hatice Karakuş Öztürk, "Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine Düşünceler", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13 (2017), 258.

²⁰ Mezopotamya kanunlarında kölelik uygulamaları ve Tevrat hükümleri hakkında geniş bilgi için bkz. Vatan Altaş, "Tevrat Hükümleri ve Mezopotamya Kanunları Işığında Kölelik", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 34/1 (2024), 401-418.

²¹ Lev.25:42-46.

Bu ifadelerle çocuklar için de kölelik şartları belirlenir. Talmud'da ise siz Yahudiler onlardan köle alabilirsiniz ama Yahudi olmayanlar sizden birini köle edinemezler, çünkü onların bir Yahudi'yi köle olarak edinme yetenekleri yoktur,²² denilmektedir.

Yahudi kutsal kitabında özellikle çocukların ve kadınların yok edilmediği takdirde köle veya esir olarak alınması örnekleri fazlaca karşımıza çıkmaktadır. Sayılar kitabında geçen bir olayda, İsrailoğullarının Midyanlı kadınlarla ilişkiye girip Baal-Peor adlı puta tapmaları nedeniyle Tanrı'nın gazabına uğradıkları anlatılmaktadır. RAB'bin Musa'ya verdiği emir doğrultusunda Midyanlılara savaş açılır, tüm erkekler öldürülür, kadınlar ve çocuklar esir alınır, hayvanlar ve mallar yağmalanır. Ayrıca, Midyanlıların yaşadığı tüm şehirler ve obalar ateşe verilir.²³ 2. Tarihlerde yer alan başka bir örnekte ise İsraililerin, kardeş krallık olan Yahudalılar'dan 200 bin kadınla çocuğu esir aldığı anlatılmaktadır.²⁴ Diğer bir olayda ise Yakup'un kızı Dina'nın Hivlilili biri tarafından kaçırılması ve kirletilmesi ardından gelişen olaylar karşımıza çıkar. Bu olay sonucunda intikam almak amacıyla Yakup'un oğullarından Şimon ile Levi kılıçlarını kuşanıp kente girerek bütün erkekleri kılıçtan geçirir ve sonrasında Yakup'un oğulları tarafından cesetler soyulup kent yağma edilir. Kentte ve kırsalda bulunan eşekler, sığırlar bütün davarlar ele geçirilerek malların, çocukların, kadınların tamamı alınır ve evlerindeki her şey yağmalanır.²⁵

Kitapta bir örnekte ise Sur, Sayda ve bütün Filist halkının, İsrailileri buldukları yerden dağıttıkları ve İsrail'i bölüştükleri, İsrail halkı için kurallar atarak erkek çocukları fahişe olarak adlandırılan kimselere ücret olarak verdikleri, içtikleri şaraba karşılık kızları sattıkları anlatılmaktadır. Bu harekete karşı Tanrı intikam yemini eder ve onları yargılayacağını ve bunun karşılığını çarçabuk ödeteceğini söylediği tehditleri karşımıza çıkar: *"Göreceksiniz, onları, sattığımız yerde harekete geçireceğim. Onlara yaptığımızı kendi başımıza getireceğim. Oğullarımızı, kızlarımızı Yahuda halkına sattıracağım (...)."*²⁶

Kutsal Kitabın geneline baktığımız zaman Tanrı Yahve'nin İsrail halkına karşı yapılan en küçük şiddet veya zulmün karşılığını vermekte gecikmeyerek diğer uluslara bunu kat be kat ödettiğini ya da vahiyle bunun ödetilmesini emrettiğini, görmekteyiz. Yerli Kenan halklarının dışında kalan Ürdün Nehri'nin doğusunda ya da Sina yarımadasının aşağısında yaşayan kavimlere ise, buraların Tanrı'nın İsrailoğullarına vadettiği topraklar arasında olmaması nedeniyle onlara saldırılmaması ve yurtlarından atılmaları emredilmiştir.²⁷ Ancak, Tanrı'nın İsrailoğulları'na vadettiği topraklarda yaşayan diğer halklar olan *Hitit, Yevus, Girgaş, Hivliler, Amor, Periz ve Kenan* halkları ile ilgili talimatlar özel bir durum olarak kabul edilir. Buna göre bu halklar tümüyle yok edilmelidir, çünkü Tanrı, bu halkların putperest uygulamalarının İsrailoğulları'nı günaha sürüklemesini istememektedir. O zaman emir daha da sertleşerek *"Tanrınız RAB'bin miras olarak size vereceği bu halkların kentlerinde soluk alan hiçbir canlıyı yaşatmayacaksınız"*²⁸ şeklindeki ilahi

²² Talmud, Gittin 37b.

²³ Say.31:7-11.

²⁴ 2.Ta.28:8.

²⁵ Yar.34:24-29.

²⁶ Yoe.3:7,8.

²⁷ Gürkan, *Yahudilik*, 353.

²⁸ Yas.20:16.

emirle etnik temizlik kültürel saflığı sağlamanın yolu olarak görülmüştür. Uzak kasabalarda ise yalnızca erkeklerin kılıçtan geçirilmesi yeterli görülmüştür.

İsrailoğulları'nın vadedilmiş topraklara girişleri sırasında yapmaları istenilenler anlatılırken, düşman bir kente barışçıl bir şekilde girilmesi durumunda ise halka saygı gösterilmesi ve barış teklif edilmesi istenmektedir. Barışı kabul ederlerse, "(...) kentte yaşayanların tümü, sizin için angaryasına çalışacak, size hizmet edecekler"²⁹ denilmektedir.³⁰

Yahudi kutsal kitabında özellikle çocukların ve kadınların yok edilmediği takdirde köle veya esir olarak alınması örnekleri fazlaca karşımıza çıkmaktadır. Yahudi halkının ise asla köle olarak esir alınamayacağı Tanrı Yahve tarafından kitabın birçok yerinde ifade edilmektedir.

3. Babaların Suçunun Çocuklardan Sorulması

Anne ve babanın suçunun çocuğa yüklenmesi konusunda Tanah'ta çelişkili ifadeler yer almaktadır. On emir de dahil olmak üzere kitabın bazı kısımları kesin bir şekilde babanın suçunun cezasının çocuktan sorulacağını³¹ ifade ederken, az da olsa babanın yaptığı iyiliğin çocuğa geçeceğine³² ve herkesin kendi yaptığından sorumlu tutulacağına³³ dair metinler de yer alır. Fakat uygulamalara baktığımız zaman babaların suçundan dolayı kılıçtan geçirilme veya herhangi bir yolla yok edilme cezasıyla karşı karşıya kalan çocuklar karşımıza daha fazla çıkmaktadır. Akan adındaki bir İsrailinin başına gelen olayların anlatıldığı metinde bunun bir örneğini görebiliriz. Tanrı'ya adanan eşyaların bir kısmını Akan'ın çalması şeklinde cereyan eden olayda, Akan'ın işlediği bu suçtan dolayı İsrailoğullarının savaşı kaybettiğine inanılmış ve İsrailoğulları, Tanrı'nın emriyle suçlu bulunan Akan'ı, oğullarını ve kızlarını, sığır ve davarlarıyla eşeğini de taşıyarak cezalandırmışlar ve üzerine taşlardan büyük bir yığın örterek ailenin tamamı için ölüm cezasını infaz etmişlerdir. Bu olayın ardından, RAB'bin öfkesi ancak dinmiştir.³⁴ Burada babanın suçunun cezasının hayvanlara varıncaya dek bütün aileye ödetildiği görülmektedir.

On Emir'de de babanın işlediği suçun hesabının çocuklarından sorulacağına vurgu yapılmaktadır. Emirde Tanrı, insanların kendine başka varlıklar veya putlar aracılığıyla tapmamalarını emreder. Aynı zamanda, Tanrı'nın kiskanç bir Tanrı olduğu belirtilir, yani O, tek ve eşsiz bir Tanrı olarak tanınmayı ve tapılmayı bekler. Sonrasındaki ifade ise şöyledir: "*Benden nefret edenin babasının işlediği suçun hesabını çocuklarından, üçüncü, dördüncü kuşaklardan sorarım.*"³⁵ Bu ifade Tanrı'nın ebeveynlerin işlediği suçların çocuklarına etkisini vurgulamaktadır. Burada Tanrı'nın adaletinin, bir kişinin eylemlerinin sonuçlarının soyunun üçüncü ve dördüncü kuşaklarına kadar uzandığını göstermektedir. Bu, bir ailenin veya soyun geçmişteki eylemlerinin, gelecek nesiller üzerinde de etkisi olacağını göstergesidir.

²⁹ Yas.20:11.

³⁰ Yas.20:12-14.

³¹ Çık.20:5;34:7; Say.14:18; Yas.5:9; Eyü.21:19; Yer.32:18; Hez.18:17.

³² Yas.12:28.

³³ 2.Kr.14:6.

³⁴ Yşu.7:24-26.

³⁵ Çık.20:5.

Başka bir kısımda ise Musa'nın Tanrıyla olan bir diyalogunda, İsrailoğullarının günahlarından ötürü dile getirdiği: *"RAB tez öfkelenmez, sevgisi engindir, suçu ve isyanı başışlar. Ancak suçluyu cezasız bırakmaz; babaların işlediği suçun hesabını üçüncü, dördüncü kuşak çocuklarından sorar,"*³⁶ demiştin ifadeleri karşımıza çıkar. Tanrı'nın karakterinin bir yönünü vurgulayan bu metinde İsrailoğulları'nın günahlarına rağmen, Tanrı'nın sevgisi ve başışlama iradesi vurgulanmakla birlikte, Tanrı'nın suçu ve isyanı affetse de suçluyu cezasız bırakmadığını ve babaların günahının hesabını üçüncü, dördüncü kuşak çocuklarından sorduğu ifade edilir.

Tanrı'nın halkına yönelik öğütler ve uyarılar içeren Hoşea kitabının bir bölümünde de Tanrı, halkını uyarıp düzelme çağrısında bulunsa da bu uyarıları dikkate almayanların sonuyla ilgili bir öngörü sunar. Halkının bilgisizlik içinde olduğunu ve bilgiyi reddettiğini, Tanrı'nın yasasını unuttuklarını ve kâhinlerin çoğaldıklarını ancak daha çok günah işlendiğini belirtir. Bu durumun bir sonucu olarak, Tanrı, *"Sen Tanrı'nın yasasını unuttuğun için, ben de senin çocuklarını unutacağım."*³⁷ der. Bu ifadeler, İsrailoğulları'nın Tanrı'nın yasalarına uymadığı ve ahlaki düşüş içinde olduğu bir dönemi temsil etmektedir.

Tanah babaların günahlarının çocuklarından sorulacağını sık sık dile getirir de birkaç yerde bu ifadeler tamamen göz ardı edilerek *"Ne babalar çocuklarının günahından ötürü öldürülecek, nede çocuklar babalarının. Herkes kendi günahı için öldürülecek"*³⁸ ifadelerine yer verilmekte ve kitap kendi içinde çelişmektedir.

4. Savaş ve Kolektif Cezalandırılmalarda Çocukların Öldürülmesi

Yahudi kutsal kitabı Tanah; Tora, Neviim ve Ketuviim kitaplarına kadar uzanan bir yelpazede bolca şiddet içeren metinler üretmiştir. Şiddet içeren ilk metinler Kabil ve Habil arasındaki kavgadır.³⁹ Çocukları öldürme emrinin verildiği ilk olay ise Hz. Musa'nın doğumunun anlatıldığı kısımda karşımıza çıkmaktadır. Mısır kralı, İbranilerin çoğalarak düşmanların safında yer almalarından korktuğu için,⁴⁰ kız çocuklarının sağ bırakılıp erkek çocuklarının öldürülmesi ve Nil'e atılması emrini verir.⁴¹ Sonrasında Musa'ya Tanrı tarafından Yahudi halkıyla Mısır'dan çıkması emredilince Musa'ya izin vermeyen Firavun ve Mısır halkının ve hayvanlarının hepsinin ilk doğanlarını Tanrı bizzat kendisi öldürür. Sonraki bölümlerde ise küçük çocuklar ve bebekler de dahil olmak üzere tüm Amelek ulusunu yok eden Saul,⁴² Tanrı'nın izniyle binlerce insanı cezalandıran Davut,⁴³ bizzat kendi eliyle öldüren⁴⁴ ya da ölümcül yasa çıkaran Tanrı,⁴⁵ anlaşma sandığını tutarken ölen Uzza⁴⁶ ve diğer uluslarla savaşan Tanrı'yla karşılaşırız.⁴⁷

³⁶ Say.14:17-20; Yas.5:9.

³⁷ Hoş.4:6.

³⁸ Yas.24:16; 2.Kr.14 5,6; 2.Tr.25:4.

³⁹ Yar.4:1-16.

⁴⁰ Çık.1:10.

⁴¹ Çık.16:22.

⁴² 1Sa.15:2.

⁴³ 2Sa.24:1-15.

⁴⁴ Say.16:28-34.

⁴⁵ Yar.19:24-25; Lev.24:16-17.

⁴⁶ 2Sa.6:7.

⁴⁷ Çık.14:24-25.

Tanrı soykırımı emreder,⁴⁸ köleliği onaylar,⁴⁹ diğer uluslara hükmetmeyi emreder. Bazı metinler ise kadınlara⁵⁰ ve çocuklara karşı şiddete izin verir ve bunu savunur.⁵¹ Tanrı görünürde Tanah'taki bu şiddetli savaşı desteklemektedir. Tanrı'nın talep ettiği savaş erkeklerin, kadınların ve çocukların yok edilmesini, bazen de evcil hayvanların öldürülmesini, tüm şehirlerin yerle bir edilmesini ve tüm kültürel eserlerin enkaza dönüştürülmesini içerir. Bu noktada, şiddet içeren metinler, Tanrı şiddeti destekliyor mu? sorusunu akla getirmektedir.

Tanah'ta Tanrı'nın şiddet içeren eylemleri arasında boğma,⁵² şehirleri yakma,⁵³ savaşa izin verme,⁵⁴ soykırımı emretme⁵⁵ ve çok sayıda insanı öldürme⁵⁶ gibi yöntemler yer almaktadır. Bu öldürmeler çoğu zaman ayırım gözetmeksizin yapılır. Her kesimden insan hedef alınarak çocuk, genç ve yaşlı, erkek ve kadın, asker ve sivil demeden doğrudan veya dolaylı olarak Tanrı'nın eliyle öldürülür.

İsrailoğulları'na ise sadece Tanrı'nın kendisi ceza verebilmektedir. Tanrı, buyruklarına uymaları halinde İsrail halkının bereketlendirileceğini ancak başkaldırmaları ve itaatsizlik etmeleri durumunda çeşitli cezalara çarptırılacaklarını sık sık vurgulamaktadır. Bu tehditlerin bir örneği aşağıdaki gibi olup itaatsizliğin bedelini ödetmede Tanrı'nın öfkesi dinmek bilmez.

"Eğer karşı çıkmaya devam eder, beni dinlemek istemezseniz, günahlarınıza karşılık cezanızı yedi kat artıracam. Üzerinize yabani hayvanlar göndereceğim. Çocuklarınızı öldürecek, hayvanlarınızı yok edecekler. Sayınız azalacak, yollarınız ıssız kalacak."⁵⁷ "(...) günahlarınıza karşılık sizi yedi kat cezalandıracağım. Açlıktan çocuklarınızın etini yiyeceksiniz. Tapınma yerlerinizi yıkacak, buhur sunaklarınızı yok edeceğim. Cesetlerinizi devrilen putların üzerine serecek, sizden nefret edeceğim (...) Sizi öteki ulusların arasına dağıtacak, kılıcımla peşinize düşeceğim. Ülkeniz viran olacak, kentleriniz harabeye dönecek."⁵⁸

Tanah'ta itaatsizliğe karşı verilen cezalarda kadın ve çocukların öldürülmemesi için herhangi bir özen gösterilmemektedir. Yahudi kutsal kitabındaki yerleşmiş çocuk algısının aynı dönemdeki çevre toplulukların çocuk algılarıyla benzerlik gösterdiği dikkati çekmekte ve çocuğa çok fazla önem atfedilmediği anlaşılmaktadır. Öyle ki birçok kültürde de olduğu gibi Tora'da da ordugahların/oymakların sayımında 603.550 olan toplam sayının içinde Levililerle birlikte kadın ve çocukların yer almadığı dikkati çekmektedir.⁵⁹ Antik Yunan ve Roma geleneklerinde de çocuk bir birey olarak görülmemektedir. Tanah'ın yazıldığı dönemlerde Antik Yunan uygulamalarında bir babanın kendi çocuğu üzerinde tam bir hakimiyeti söz konusudur. Yunan-Romen ailesinde, bir bebeğin hayatına yönelik tehditlerden biri, babanın patria potestas hakkını

⁴⁸ Yas.7:1-2; Yşu.10:40.

⁴⁹ Yar.9:20-27.

⁵⁰ Yer.13:22-27.

⁵¹ Özd.22:15; 23:14.

⁵² Yar.7:23.

⁵³ Yar.19:24-29.

⁵⁴ Say.31:1-2.

⁵⁵ 1Sa.15:1-3.

⁵⁶ 2Sa.24:15; 2.Kr.19:35.

⁵⁷ Lev.26: 21-22

⁵⁸ Lev.26: 27-33.

⁵⁹ Say.1:46; 2:32.

kullanmasıdır. Bu hak, babanın çocuklarının yaşamı ve ölümü üzerindeki yetkisini içermektedir.⁶⁰ Kız çocukları başta olmak üzere yeni doğan çocukları ölüme terk etme veya işin daha ileri bir boyutu olarak öldürme, boğazlama, suda boğma ya da çöl gibi ıssız bir yere bırakma Roma'da başvurulan yöntemler arasındadır. Çocuk ölüme terk edilecek veya herhangi bir nedenle mirastan men edilecekse bu sadece babanın yetkisindedir.⁶¹ Germenlerde de yine baba yetkisini kullanarak çocuk üzerinde onu öldürmeye karar verebileceği kadar geniş bir hakka sahip olmuştur.⁶² Dönemin şartları gereği kutsal kitap yazarlarının kendi çocuk algılarını Tanah'a aktarmış olmaları bir ihtimal olarak değerlendirilebilir.

Kutsal kitabın birçok yerinde aynı anda binlerce insan öldürülmekte ve çoğunlukla da kadın, çocuk, yaşlı ayrımı yapılmaksızın toplu katliamlar gerçekleştirilmektedir. Katliamın en önemli gerekçesi, sahte tapınmaya karşı önlem alınmasıdır. Bu nedenle Tevrat *Hititler, Yevuslular, Girgaşlılar, Hivliler, Amorlular, Perizliler ve Kenanlılar* gibi 7 kavimle savaşmayı zorunlu kılmış⁶³ hatta bunlarla herhangi bir anlaşma yapmayı yasaklayarak bu kavimlerin tüm canlılarını acımadan yok etmeyi emretmiştir. Çünkü Tanrı bu halkların İsrailileri başka ilahlara tapmaya meylettireceğinden korkmaktadır.⁶⁴ Bu pasajlarda İsrail açısından şiddete gerekçe olarak kabul edilen temel faktör İsrail'in yalnızca tek bir tanrıya, Yahve'ye tapınması talebidir. Bu talebe müdahale edebilecek diğer halklar ve buna uymayan İsraililer bu durumda meşru bir şekilde öldürülebilmektedir. Eğer bir İsrail şehrinde insanların diğer ilahlara tapmaya eğilimli oldukları duyulursa, bu durum araştırmalı eğer suçlama doğrulanırsa, şehir ve çocuk ayırt etmeksizin bütün halk tamamen kılıçtan geçirilmelidir. Emir şöyledir:

*"Kenti yok edip orada yaşayan bütün halkı ve hayvanları kılıçtan geçireceksiniz. Yağmalanan malların tümünü toplayıp meydanın ortasına yığın. Kenti ve malları Tanrınız RAB'be tümüyle yakmalık sunu olarak yakın. Kent sonsuza dek yıkıntı halinde bırakılacak. Yeniden onarılmayacak."*⁶⁵

Başka bir pasajda ise Tanrı, İsrailoğulları'na başka ilahlara yönelmeleri durumunda kendilerinin de çocuklarının da yok olacaklarını bildirmektedir.⁶⁶ Bu kısımlar, İsrailoğulları'nın Tanrı'ya karşı geldikleri, putperestlik yaptıkları ve O'nu öfkeliendirdikleri dönemdeki olası cezaları tasvir etmektedir. İsrailoğulları'nın Tanrı'nın sevgisini terk etmeleri ve başka ilahlara dönme potansiyeli nedeniyle, onlara gelebilecek olası sonuçları anlatan bir uyarı niteliği taşımaktadır. Bu felaketler arasında kıtlık, hastalık, salgın hastalıklar, yabancı ülkelerle savaş, sokaklarda ve evlerde ölümler ve delikanlısı, genç kızı, emzikteki çocuğu, ak saçlısına varıncaya kadar ölümün geleceği çeşitli doğal ve insana bağlı felaketler yer almaktadır. Bu felaketlerde emzikteki çocuk

⁶⁰ Christian Laes - Ville Vuolanto (ed.), *Children and Everyday Life in the Roman and Late Antique World* (London and Newyork: Routledge, 2017), 302; Kamil Doğancı - Fulya Kocakuşak, "Eski Roma Ailesinde 'Pater Familias' ve 'Patria Potestas' Kavramları", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16/27 (2014), 234; Elvan Sütken, "Roma Aile Hukukunda Patria Potestas, Patria Potestas in Roman Family Law", *AndHD* 5/1 (2019), 71.

⁶¹ Doğancı - Kocakuşak, "Pater Familias", 241; J.F. Gardner, *Women in Roman Law and Society* (Bloomington: Indiana University Press, 1986), 155.

⁶² Mehmet Sağlam - Neriman Aral, "Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları", *Çocuk ve Medeniyet* 1/2 (2016), 47; Öztürk, "Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine Düşünceler", 257.

⁶³ Yas.20:16-17.

⁶⁴ Yas.7:1-4.

⁶⁵ Yas.13:14.

⁶⁶ Yas.30:19.

dahi ayırt edilmez. Bu tür ifadeler, sıklıkla İsrailoğulları'na Tanrı'ya sadık kalmaları ve Onun emirlerine uymaları için yapılan çağrılarının bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yahudi bilgini İbn Meymûn da (ö. 601/1204) İsrail'in yönetimi altında yaşayan goyim olarak ifade edilen heretik, mürted ve putperestlerin Nuh Kanunlarını kabul etmeleri ve Ger Toşav/Nuhiler hükmüne dahil olmaları durumu hariç olmak üzere putperestlikten vazgeçmezlerse bu kişilerin -teoride- öldürülmeleri gerektiğini söyler. Şayet Ger Toşav Nuh Kanunlarını ihlal ederse bu durumda da -teoride- ihlal edenin öldürülmesi gerekir.⁶⁷ Yahudilerin yönetimde olmadığı durumda ya da barış ortamında ise teoride bile olsa yabancıların kasten öldürülmesine izin verilmemiş; fakat Yahudi olmayanın (goy) kayıp malını alıkoymak, alışveriş sırasında yanlışından veya cehaletinden istifade etmek gibi dolaylı yoldan zarar vermek mubah görülmüştür.⁶⁸

Tanah'ta toplu ölümlerin yaşandığı başka bir olay ise İsraililerin Sihon kralıyla yaşadıkları bir savaşta meydana gelir. İsraililerle savaşan Sihon'u Rabbin, İsraililerin eline teslim ettiği kısımda, İsraililerin "*Tanrımız RAB onu elimize teslim etti. Onu, oğullarını ve bütün halkını yok ettik. Bütün kentlerini ele geçirdik, hepsini yok ettik. Kadın, erkek, çocuk, kimseyi sağ bırakmadık.*" şeklindeki ifadeleri karşımıza çıkar.⁶⁹ Bu tür ifadeler, Eski Ahit'te sıkça rastlanan savaş anlatılarından biridir. İsraililer, Tanrı'nın yönlendirmesi ve yardımıyla düşmanlarına karşı zafer kazanmış olduklarına inanmışlardır. İsrailoğulları'nın Başan Kralı Og ve halkına karşı gerçekleştirdikleri bir savaşta ise "*Heşbon Kralı Sihon'a yaptığımız gibi hepsini yok ettik. Her kenti, kadın, erkek ve çocuklarla birlikte, tümüyle yok ettik.*" denilir.⁷⁰ Burada ise, İsrailoğulları'nın Tanrı tarafından desteklendiği ve vadedilmiş topraklara yerleşme hakkına sahip olduğu inancı vurgulanmıştır.

Başka bir pasajda, İsrailoğulları Mısır'dan çıktıktan sonra Amalekliler'in onlara karşı koymaları nedeniyle İsrailoğulları'nın Amaleklilere karşı savaşması ve onları yok etmesi emredilir.⁷¹ Yok edilmesi emredilen yedi kavim olan *Hititler, Yevuslular, Girgaşlılar, Hivliler, Amorlular, Perizliler ve Kenanlıların* yanına daha sonra *Medyenliler ve Amelekliler* de eklenmiştir. Yahudi geleneğinde Amelekliler Yahudilerin ebedi düşmanlarıdır ve Halaka'ya göre Ameleklilerin yaptığı kötülükler asla unutulmamalı ve tamamen yok edilinceye kadar onlarla savaşılmalıdır. Bunun da Tevrat'ın 613 mitzvotu/emirleri arasında yer aldığı söylenmektedir.⁷² Özellikle Samuel kitabında bu emir detaylı bir şekilde anlatılır.⁷³ Tanrı, Saul'a Amalekliler'i cezalandırması ve hepsini yok etmesi için emir vermiştir. Saul ve ordusu da Amalek kentine saldırarak Amalek kralı Agag hariç kadın erkek, genç yaşlı demeden ve hayvanların ve kentteki canlıların tamamını kılıçtan geçirir. Saul'un Amalek Kralı Agag'ı sağ bırakması Tanrı'nın emirlerine tam olarak uymayan Saul'un krallığındaki ilk döneminde Tanrı'nın gözünden düşmesine yol açan bir hata olarak kabul edilir. Saul'un zafer kazanmasına rağmen, Tanrı'nın emirlerine tam

⁶⁷ Gürkan, *Yahudilik*, 360.

⁶⁸ Gürkan, *Yahudilik*, 364.

⁶⁹ Yas.2:33,34.

⁷⁰ Yas.3:6.

⁷¹ 1Sa.15:1-3.

⁷² Adam, "Yahudiliğin Şiddet Boyutu", 38.

⁷³ 1Sa.15:1-35.

olarak uymaması nedeniyle Saul'un itaatsizliği, Tanrı'nın Saul'u kral yapma kararını sorgulamasına neden olur ve Tanrı, Saul'u kral yaptığına pişman olduğunu söyler.

Amalekliler ve İsraililer aslında Tanah hikayelerinde aynı ailenin iki parçasıdır. Amaleklilerin atası, tüm İsrail halkının atalarından biri olan Yakup'un ikiz kardeşi Esav'ın oğullarından birinin çocuğu olarak doğmuştur.⁷⁴ Bu nedenle, hikayelerde Amalekliler ve İsraililer, en azından kökenleri açısından bir bakıma kuzenlerdir. Tanah'ta ve Yahudilik geleneğinde Amalekliler, Yahudiler için önemli bir düşman olarak görülmüş ve kitabın çeşitli yerlerinde Amaleklilerle olan çatışma ve savaşlardan bahsedilmiştir. Amalekliler, İsrailoğulları tarafından sadece askeri bir düşman değil, aynı zamanda Tanrı'nın halkına karşı yapılan kötülüğün sembolü olarak da algılanmıştır. Amalek'in saldırısı, İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıkışlarının hemen ardından gerçekleşmiş ve bu saldırı, Tanrı'nın halkına karşı olan düşmanlığın bir ifadesi olarak kabul edilmiştir.⁷⁵

Tanah metinlerinde Amaleklilere ve diğer topluluklar üzerinde yapıldığı gibi Tanrı'nın emri doğrultusunda düşmana saldırılarak her şeyin tamamen yok edilmesi ve düşmanın Tanrı'ya kurban edilmesi şeklinde yer alan **הֶרֶם** (herem) uygulaması karşımıza çıkmaktadır. İbrance'de **הֶרֶם** (herem), genellikle "kutsal ilan edilmiş" veya "kutsal ayrılmışlık" anlamına gelmektedir.⁷⁶ Herem kelimesi antik İsrail'de savaş zamanlarında uygulanan bir kavramdır. Savaş sırasında mağlup edilen düşmanın ya da belli bir topluluğun, Tanrı'nın onayıyla Tanrı'ya adanmış olarak tamamen yok edilmesi veya yağmalanması anlamına gelmektedir. Bu uygulama, Tanrı'nın emri veya onayı altında gerçekleştirilerek savaşın dini bir boyut kazanması sağlanmıştır.⁷⁷ Düşmanların ve hayvanlarının öldürülmesi, kurbanların zafer için Tanrı'ya şükran hediyesi olarak sunulması nedeniyle bir kutsama eylemidir. Cansız nesnelere de bu ritüele dahil edilmiş elde edilen altın ve gümüş, Tanrı'ya bağışlanarak kutsanmıştır. Herem'in uygun şekilde yerine getirilmesinin önemi ilk olarak, Eriha'nın fethinin ve Akan'ın günahının anlatıldığı Yeşu 6 ve 7. bölümlerinde ortaya çıkmaktadır. Yeşu 6'da Tanrı, İsraililere Eriha şehrini kuşatma altına almalarını ve onu herem'e vermelerini emreder.⁷⁸ İsraililerin antik Yakın Doğu'da bu tür savaşlara katılan tek halk olmadığına ve diğer ulusların da bunu uyguladığına dair kanıtlar olduğu söylenmektedir.⁷⁹ Antik dönemde de yok edici cinayetler olarak çocukların tanrıları yatıştırmak için öldürüldüğü örnekler karşımıza çıkmaktadır. Yetişkinler tanrıların dikkatini çekebilin diye bir yandan çocuklar

⁷⁴ Watson E. Mills, *Mercer Dictionary of the Bible*, ed. Roger Bullard (USA: Mercer University Press, 1997), "Amalek, Amalekites", 21.

⁷⁵ Yar.14: 1-12.

⁷⁶ Ancak bu kelime, farklı bağlamlarda farklı anlamlarda da kullanılmıştır. Herem bir Yahudi'nin Yahudi cemaat yaşamının her alanından atılmasını da ifade etmektedir, günümüzde nadiren uygulanan bir cezadır. Herem'in belki de en ünlü kurbanı, ateist görüşleri nedeniyle 1650'lerin ortalarında Hollanda'daki Yahudi cemaatinden aforoz edilen filozof Baruch Spinoza'dır. Sara E. Karesh - Mitchell M. Hurvitz, *Encyclopedia of Judaism* (New York: Facts On File, Inc. An Imprint of Infobase Publishing, 2006), 205; Nuh Aslantaş, *Emeviler Döneminde Yahudiler* (İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2005), 75; Brenner, *Kısa Yahudi Tarihi*, 99.

⁷⁷ Lauren A. S. Monroe, "Israelite, Moabite and Sabaean War-herem Traditions and the Forging of National Identity: Reconsidering the Sabaean Text RES 3945 in Light of Biblical and Moabite Evidence", *Vetus Testamentum* 57/3 (2007), 322, 328; Kristine Henriksen Garroway, *Children in the Ancient Near Eastern Household* (Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 2014), 192, 193.

⁷⁸ Monroe, "Israelite, Moabite and Sabaean War-herem Traditions", 322.

⁷⁹ Eisen, *The Peace and Violence of Judaism*, 25.

öldürülürken diğer taraftan bu çocukların, toplumlarının iyiliği için ölen kahramanlar olduğu görülebilir.⁸⁰

Yeşu kitabı⁸¹ Tanah'ta toplu öldürme olaylarına en sık rastlanan kitabın en kanlı kısmı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeşu kitabı, İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıkışını takiben, Kızıldeniz'i geçip çölde dolaştıkları ve Ürdün Nehri'ni geçerek Kutsal Topraklara girdikleri bir dönemi kapsar. Bu süre zarfında, bölgedeki diğer göçebe topluluklar ve şehir devletleriyle temaslar yaşanır ve bu temasların sonucunda toplu katliamlar yapılarak bütün halk kılıçtan geçirilir. Halkı yok edilerek ele geçirilenler arasında Hititler, Amorlular, Hivliler, Perizliler, Gergesliler ve Amalekliler gibi isimler de geçer. Bunların dışında Yeşu; Makkeda, Livna, Lakiş, Eglon, Hevron, Hasor, Merom, Ay kenti⁸² ve Devir gibi çeşitli kentleri de ele geçirir. RAB'bin yardımıyla bu kentlerdeki bütün halkı ve krallarını kılıçtan geçirip yok eder, tek canlı bırakmaz, hepsini öldürür. Bu kentlerin dışında Yeriko, Ai, Hasor, Madon, Şimron, Akşaf, Kinneret Gölü'nün güneyindeki Arava'daki, Şefela'daki, Dor Kenti sırtlarındaki ve Doğu ve Batı bölgelerindeki kentler, Kenan halklarına ait bölgeler, Dağlık bölge, Negev, Goşen bölgesi, İsrail dağları ve dağların etekleri, Lübnan Vadisi'nde bulunan Baal-Gat gibi daha başka bölgeler ve kentler Rabbin Musa'ya verdiği buyruklar uyarınca tamamen yok edilir ve yakılır; mal ve hayvanları ganimet olarak alınır.⁸³ Tanah'a göre Yeşu, Musa'dan aldığı buyrukları eksiksiz yerine getirmiş ve Rabbin izniyle zaferler elde etmiştir. İsrail halkı da Rab kendileriyle olduğu için düşmanlarını alt etmiş ve topraklarını genişletmiştir.

Yeşu, Hakimler, Samuel ve Krallar kitapları Kudüs'ün yok edilmesini ve sürgüne gönderilmesini ilahi cezanın ışığında açıklamak için yazılmıştır.⁸⁴ Hakimler kitabının teolojik gündeminin önemli bir parçasını, Kenanlıların ortadan kaldırılması meselesinin oluşturduğu kitapta açıkça ortaya konmaktadır.⁸⁵ Çoğu zaman Tanrı'nın emriyle şehirler yakılır ve tüm insanlar öldürülür. Altın, gümüş gibi kıymetli eşyalar ve sığır gibi değer verilen mallar da Rabbin hazinesine verilir.⁸⁶ 1.Samuel kitabında da Kral Saul'un emriyle Davut'a yardım eden Nob şehrindeki kadın erkek, çoluk çocuk bütün halk kılıçtan

⁸⁰ Garroway, *Children in the Ancient Near Eastern Household*, 193.

⁸¹ Araştırmacılar tarafından Yeşu kitabının kaynağı ile ilgili tartışmalar bulunmaktadır. İçerik olarak Yeşu kitabının teolojisinin büyük ölçüde Tesniye'de bulunan fikirlere bağlı olduğu için Tesniye'nin mükemmel bir devamı niteliğinde olduğunu söyleyenler bulunmaktadır. Tesniye kitabında kutsal savaşın ilkeleri açıklanmaktadır. Aslında Tesniye ile Yeşu arasındaki bakış açısı benzerliği o kadar yakındır ki, her iki kitabın da aynı kişi veya okul tarafından basıldığını varsaymak mantıklıdır, denilmektedir. Kuhrt, *Eski Çağ'da Yakınoğu (M.Ö. 3000-330)*, 2/56; Gordon J. Wenham, "The Deuteronomic Theology of the Book of Joshua", *Journal of Biblical Literature* 90/2 (Haziran 1971), 140, 148.

⁸² Yeşu.8:22.

⁸³ Yeşu.1-24; Araştırmacılara göre arkeolojik bulgular ile Eski Ahit metinleri arasında pek de uyum bulunmamaktadır. Yapılan kazılarda tahrip oldukları ortaya çıkarılan bu yerlerin Yeşu'nun buraları ele geçirdiği tarih olarak ifade edilen yaklaşık 1200'lerde henüz yerleşim yeri olarak ortaya çıkmadığı söylenir. Arkeolojik kazılar Yeşu'nun savaşlarını teyit etmez denilir. Garoudy, *İsrail, Mitler ve Terör*, 51-53; Kuhrt, *Eski Çağ'da Yakınoğu (M.Ö. 3000-330)*, 2/66; Reuven Firestone, *Yahudiliği Anlamak, İbrahim'in/Avrâam'ın Çocukları*, çev. Çağlayan Erendağ, Levent Kartal (İstanbul: Gözlem Gazetecilik, Basın, Yayın ve A.Ş, 2004), 34.

⁸⁴ Rachele Gilmour, "From Anxiety to Reverence", *Die Welt des Orients* 51/1 (2021), 65.

⁸⁵ Creach, *Violence in Scripture: Interpretation*, 130.

⁸⁶ Yeşu.6:24; 7:25.

geçirilir. Sığırlar, eşekler, koyunlar dahi öldürülür.⁸⁷ Yok etmeler insanlardan hayvanlara hatta kitabın farklı kısımlarında bitkilere kadar uzanmaktadır.⁸⁸

Tanah'ta toplu öldürmelerin yaşandığı örnekleri sıklıkla bulmak mümkündür. Hakimler kitabındaki bir pasajda Danoglularının Layiş üzerine yürümesi ve Layiş halkının kılıçtan geçirilip kentin ateşe verilmesi anlatılmaktadır.⁸⁹ Dan oğullarının başka halkları kılıçtan geçirdiğini anlatan farklı örnekler de bulunmaktadır.⁹⁰ Dan, İsrail'in atası olan Yakup'un dört karısından biri olan Rahel'den doğan oğludur.⁹¹ Şekem kentinin ele geçirilmesi olayında ise Avimelek (Gideon'un oğlu), şehri tamamen ele geçirdikten sonra bütün halkı Tanah'ın ifadesiyle kılıçtan geçirir, her yeri yıkar kenti yok eder ve en son üzerine tuz serperek bırakır.⁹²

İki kardeş soy olan İsraililer ve Benyaminoğulları arasında çıkan çatışmada ise yüz bine yakın insanın öldüğü⁹³ anlatılmaktadır. Sadece bir günde 25 bin kişinin öldürüldüğü anlatılan bu pasajda İsraililer kendi soyundan olan Benyaminoğullarını öldürmek için kaçtıkları kayalıklardan dört ay inmelerini beklemiş ve sonunda hepsini yok etmişlerdir. Çatışma sonunda ise halk böyle bir şeyin olmasından dolayı Tanrı'ya hayıflanmıştır. Diğer bir Yahudi soyu olan Esav'lular ise yine yıkıma uğrayan, Rabbin tehdit ettiği halklardandır.⁹⁴

Tanah'ta savaş dönemi olmasa bile toplu öldürme olayları devam etmektedir. Böyle bir katliam Mispá'da yapılan toplantıya katılmayan Yaveş-Gilat halkına yapılır. İsraililer toplantıya katılmayan Yaveş-Gilat üzerine 12 bin savaşçı gönderirler. "*Gidin, Yaveş-Gilat halkını, kadın, çocuk demeden kılıçtan geçirin*" (...) "*Yapacağımız şu: Her erkeği ve erkek eli deymiş her kadını öldüreceksiniz*"⁹⁵ diye emir verirler.

Tanah'ta savaş dönemi dışında çocuk ölümlerinin yaşandığı farklı bir diğer olay da peygamber Elişa'nın Beytel'e yaptığı bir ziyaret sırasında kendisiyle alay eden küçük çocuklara yaptığı lanet sonrasında gelişen olayların anlatıldığı metindir. Elişa, Beytel'e gitmek üzere oradan ayrılırken, kentin küçük çocukları yola çıkarak Peygamberle alay etmeye başlarlar. Ona "*Defol, defol, kel kafalı!*" diyerek hakaretlerde bulunurlar. Elişa, bu alaylara Rabbin adıyla lanetle karşılık verir. Bu lanetin ardından, iki dişi ayı ormandan çıkarak çocukların kırk ikisine saldırır ve onları parçalar.⁹⁶ Bu olayda da görüldüğü üzere Tanah'ın anlatımlarında kişi bir peygamber bile olsa çocukların öldürülmemesine dair bir hassasiyetin gelişmediği anlaşılmaktadır.

Tanah'ta yer alan ölümlere baktığımız zaman öncelikle Tanrı'nın, Tanrı adamlarının ve o dönemin toplumlarının yetişkin ve çocuk ayrımı yapmadan toplu katliamlar yapmada öncülük ettikleri dikkati çekmektedir. Tanrı Rab kızdığı zaman Yahudi halkını da benzer

⁸⁷ 1Sa.22:19.

⁸⁸ Yas.20:20.

⁸⁹ Hak.18:27.

⁹⁰ Yeş.19:47.

⁹¹ Yar.30:5.

⁹² Hak.9:45.

⁹³ Hak.20:46-48.

⁹⁴ Yer.49:10.

⁹⁵ Hak.21:1,11.

⁹⁶ 2.Kr.2:24.

bir şekilde kadın erkek, çoluk çocuk demeden yok etmekte, kırıp geçirmektedir.⁹⁷ Özellikle de halkın Yahudi Tanrısını bırakarak başka tanrılara tapması, Tanrı'ya çileden çıkarmakta ve tanrının gözü hiçbir şeyi görmemekte ve Tanrı, Yeruslaim kentindeki iğrenç şeylerden dolayı İsrail ileri gelenlerinden başlayarak kentteki herkesin acımadan öldürülmesini yaşlı, genç, kadın, erkek, çocuk demeden herkesin hedef alınmasını, tapınağın kirletilerek avlularının cesetlerle doldurulmasını emretmektedir.⁹⁸ Tanah'ın son cümleleri de yine yok etme tehdidiyle sona ermektedir.⁹⁹

Verilen örneklerden de hareketle Tanah'ta Tanrı'ya muazzam miktarda şiddet atfedilmiş olduğu göze çarpmaktadır. İlahi şiddet örnekleri Tanah boyunca görülür. Bunlar Tanah'ın bir bölümüyle veya belirli bir zaman dilimiyle sınırlı değildir. Tanrı sık sık başkalarına karşı şiddeti onaylar ve sayısız erkek, kadın ve çocuğu vurarak ve katlederek rutin olarak şiddet uygular.

5. Günümüz İsrail-Filistin Olaylarında Tanah'ın Etkisi

Filistinli çocuklara yönelik şiddeti, Tanah'tan doğrudan türetilen bir olgu olarak görmek doğru olmasa da Tanah'ın yazılış süreci ve içerdiği tarihsel bağlam dikkate alındığında, benzer çatışmalar ve savaşlar üzerinden bir ilişki kurmak mümkün görünmektedir. Tanah'taki şiddet içerikli metinler Yahudi inancında tarihi ve teolojik bir anlam taşımaktadır. Yahudi toplumunda bu metinlerin yorumlanması ile ilgili ortaya çıkan farklı yaklaşımlar bazı radikal grupların bu metinleri günümüz İsrail Filistin çatışmalarında şiddeti kutsallaştırma aracı olarak kullanmalarına neden olmuştur.¹⁰⁰ Yahudilik dahil olmak üzere hemen hemen her dinde radikal dini grupların kutsal metinleri yanlış anlamlandırması ve bu metinleri şiddeti meşrulaştırmak amacıyla kullanması, modern toplumlar üzerinde derin etkiler bırakan çok boyutlu bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tanah'ta yer alan birçok metinde sınırları tam olarak belirtilmemiş olsa da Tanrı'nın Kenan bölgesindeki Mısır nehrinden Fırat nehrine kadar olan bu toprakların tamamını İbrahim'in soyuna yani Yahudilerin atalarına vereceği vaadi¹⁰¹ yer almaktadır. Bu metinlerden hareketle İsrail'in işgali altındaki Batı Şeria ve Doğu Kudüs bölgelerindeki Yahudi yerleşimciler bu toprakların Tanah'a dayalı olarak Yahudi halkına ait olduğunu savunmakta ve bu topraklar üzerinde Tanrı'nın iradesi doğrultusunda hak sahibi oldukları inancını ortaya atmaktadırlar.¹⁰² 1.Samuel'de yer alan "*Şimdi git, Amalekliler'e saldır. Onlara ait her şeyi tümüyle yok et, hiçbir şeyi esirgeme. Kadın erkek, çoluk çocuk, öküz, koyun, deve, eşek hepsini öldür*"¹⁰³ şeklindeki emir, Yahudilerin düşmanlarına karşı güç kullanma hakkının olduğunu savunan bazı gruplar tarafından günümüz çatışmalarına uygulanabilir bir ilke olarak kabul edilmiştir. Özellikle bu emirle birlikte Yeşu ve Samuel kitaplarındaki benzer metinlerin, Yahudilerin çocuklar da dahil düşmanlarını yok ederek Tanrı'nın vaadini yerine getirdiğine kaynaklık ettiğini savunmuşlar ve bu anlatılardan

⁹⁷ Yer.44:7.

⁹⁸ Hez.9:4-11.

⁹⁹ Mal.4:5,6.

¹⁰⁰ Yossi Klein Halevi, *Like Dreamers: The Story of the Israeli Paratroopers Who Reunited Jerusalem and Divided a Nation* (UK: HarperCollins, 2013), 45; Serdal İlbaş, *İsrail'de Yahudi Radikal Grupların Filistin Sorununa Etkisi* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, PhD., 2024), 84.

¹⁰¹ Yar.15:18-21.

¹⁰² Baki Adam, "Kutsal Toprak, Mesih ve Terör", *Dini Araştırmalar* 7/20 (ts.), 70.

¹⁰³ 1Sam. 15:3.

yola çıkararak Filistinlilere karşı yürütülen mücadelenin ilahi bir görev olduğuna inanmışlardır. Öyle ki, Amalekliler, İsrailin ebedi düşmanının sembolü olarak görülmüş ve İsrail'e engel olan her millet Amalekli kabul edilerek onlarla savaşmak zorunluluğuna inanılmıştır.¹⁰⁴

Amalekliler özellikle Filistinlilerle özdeşleştirilmeleri nedeniyle son dönemlerde dikkati çekmektedir. İsrail başbakanı Netanyahu, 28 Ekim 2024'te Gazze'ye yönelik saldırılar üzerine düzenlediği basın toplantısında Tevrat'tan, "Amaleklilerin size yaptığını unutma. Biz de hatırlıyor ve savaşıyoruz"¹⁰⁵ metnini alıntılararak Filistinlileri Amaleklilere, İsrail'i de Tanah'ta anlatılan Amalek ile savaşan İsrailoğullarına benzetmiştir. Bu şekilde İsrail komu oyunda, kutsal metinleri kullanarak Filistinlilere karşı olumsuz duygusal ve siyasi bir bağlilik oluşturmayı ve İsrail'in meşruiyetini ve haklılığını vurgulamayı amaçlamıştır.

Tarihteki geçmiş olaylarda da Amalek ve İsrail benzetmeleri gibi kutsal kitaptan yapılan alıntılarla eylemlerine meşruluk katma örnekleri karşımıza çıkmaktadır. Kutsal kitapta yer alan Phinehas¹⁰⁶ gibi bazı figürler sonraki dönemlerde Romalılara karşı savaşta inananlar için bir model haline gelmiştir. Yine İngiliz Püriten devriminde Daniel kitabının bir yorumunu kullanan devrimciler, Eski Ahit'ten alınan benzetmelerle kendilerini idam etmekle görevlendirilen "En Yüce Azizler" olarak görmüşlerdir. Oliver Cromwell (ö. 1658) kendi devrimi ile göç arasında bir paralellik kurarak İrlanda Katoliklerine Kenanlılar muamelesi yapmıştır. Bir nesil sonra, New England Püritenleri, fetihle ilgili Kenanlıların ve Amaleklilerin Yeni Ahit metinlerini kendi durumlarına uygulayarak Kızılderili kabilelerini bu role dahil etmişler,¹⁰⁷ Kızılderilileri avlayarak ellerinden topraklarını alma da, Yeşu'nun Amoriler ile Filistilere karşı yaptığı kutsal katliamı yad etmişlerdir.¹⁰⁸ Kolonyal New England'da teolojik, tarihi ve bilimsel konularda kapsamlı yazılar yazan Püriten bir din adamı ve yazar olan Cotton Mather (ö. 1728) da sömürgecileri 1689'da Amaleklilere, kendilerini de İsraililere benzeterek insanları "Amalek'in vahşi doğada İsrail'i rahatsız etmesine karşı çıkmaya" çağırmıştır. Benzer retorik on sekizinci yüzyıl boyunca Amerikan Püritenizm'inde de varlığını sürdürmüştür. İncil'deki benzetmeler Amerikan siyasi retoriğinde günümüze kadar rol oynamaya devam etmiştir. Kutsal Kitap'taki benzetmeler aynı zamanda muhafazakâr Hıristiyanlar arasında İsrail'e verilen desteğin temelini de sağlamıştır.¹⁰⁹ Bu tür örnekler de dahil olmak üzere Tanah'taki pek çok metin, Tanah'ın dünyadaki şiddete katkıda bulunduğu dair görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹¹⁰

Öyle ki Tanah'ta tespitlerimize göre 77 yerde *merhamet* kelimesi geçmekte olup neredeyse tamamı Hz. Musa tarafından Tanrı'ya söylenilmekte ve "sen merhamet edensin, senin merhametin ..." şeklinde kullanılmaktadır.¹¹¹ Tanrı "ben başıslayan, merhamet eden, affedenim" gibi kelimeleri bir yer hariç kendisi için kullanmamakta ve Tanrı'nın İsrail

¹⁰⁴ Adam, "Kutsal Toprak, Mesih ve Terör", 62.

¹⁰⁵ Yas.25:17.

¹⁰⁶ İsraililer, Şittim'de yaşarken erkekleri Moavlı kadınlarla zina etmeye başlar. Pinehas da zina eden İsraili ve kadının çadırına girerek mızrağını hem İsrailinin hem de Midyanlı kadının karnını delip geçecek şekilde saplar. Böylece İsrail'i yok eden hastalığın dindiği anlatılır. Say 25: 1-8.

¹⁰⁷ Collins, "The Zeal of Phinehas", 13.

¹⁰⁸ Garaudy, *İsrail, Mitler ve Terör*, 58.

¹⁰⁹ Collins, "The Zeal of Phinehas", 14.

¹¹⁰ Collins, "The Zeal of Phinehas", 21.

¹¹¹ Neh.9:19,27,28,31.

halkı hariç hiç kimseyi bağışladığı herhangi bir örnek karşımıza çıkmamaktadır. Tanrının merhameti ise sadece İsrailoğullarına karşıdır.¹¹² *Bağışlama* kelimesi 159 yerde geçmekte olup ağırlıklı olarak “*günahımızı, suçumuzu, canımızı bağışla*” şeklinde dua ve yalvarışlarda veya tamamen farklı bir kullanımla “*borcun, mirasın bağışlanması*” şeklinde kullanılmaktadır. “*Tanrı'nın bağışlaması*” şeklinde ise sadece iki yerde karşımıza çıkar.¹¹³ *Affetme* kelimesi ise yalnızca bir yerde kullanılmakta olup Eyüp Peygamberin “*suçumu affetmezsin*” şeklindeki ifadesidir.¹¹⁴ Hıristiyan metinlerinden farklı olarak *sevgi* kelimesi de sayılı sayıda geçmekte olup üzerinde fazla durulmamıştır.¹¹⁵ *Adalet* kelimesi ise 118 kez kullanılarak daha çok Tanrı'nın adaletine vurgu yapılmıştır. *Barış* kelimesi 61 yerde ve Yahudilerin atalarının yaptığı barış antlaşmaları ve barış dönemlerini ifade etmek için kullanılmıştır. *Merhamet, bağışlama, affetme* kelimelerinin aksine *öldürmek* ve *kılıçtan geçirmek* kelimelerinin kullanımında ise bir yoğunluk karşımıza çıkmaktadır. *Kılıçtan geçirme* kelimesinin kullanılma sayısı 441 iken *öldürmek* kelimesinin sayısı 738 olarak karşımıza çıkmaktadır. Raymund Schwager de yaklaşık bin pasajın ilahi şiddete dair örnekler içerdiğini tahmin etmektedir. Steve Wells ise Eski Ahit'te tanrı tarafından veya Tanrı'nın emriyle öldürülen insanların sayısını yaklaşık olarak 2,5 milyon olarak vermektedir.¹¹⁶

Yeni Ahit ve Kur'an-ı Kerim'de ise çocuklara yönelik şiddeti teşvik eden herhangi bir ifade bulunmamaktadır. Her iki kitapta da çocuklara sevgi ve şefkat gösterilmesini ve merhametle davranılması gerektiği vurgulanmaktadır.¹¹⁷ Yeni Ahit'te bir pasajda İshak ve İsmail soyu arasında ayırım yapıldığı dikkati çekmektedir: “İshak'ın özgür kadının, İsmail'in ise köle kadının çocuğu olmasına vurgu yapılarak, “...İyilik eder, hiçbir tehditten yılmazsanız, siz de Sara'nın çocukları olursunuz” denilmektedir.¹¹⁸

Günümüzdeki bazı radikal Yahudi yerleşimcilerinin de Tanah'ın kutsal savaş anlatılarına dayanarak kadın, çocuk ayırmaksızın öldürülmesini içeren mutlak bir zafer anlayışı içine düştükleri görülmektedir. Bazı gruplar, Filistinli çocukların Yahudi halkının geleceğine yönelik bir tehdit olduğunu iddia ederek şiddeti tüm Filistinlilere yayma konusunda bir haklılık algısı geliştirmeye çalışmaktadırlar.¹¹⁹ Özellikle, kutsal topraklarla ilgili iddialarıyla bazı İsraili din adamları, Filistinlilere karşı politika ve askeri operasyonlara yönelik kendilerine dini bir meşruiyet alanı açmışlardır. Yahudi radikal grupların Filistin sorunuyla ilgili İsrail'in iç politika ve karar alma süreçlerinde etkili oldukları söylenilmektedir.¹²⁰ Bu grupların hemen hemen hepsi Siyonist ideolojinin farklı yorumlamalarıyla hareket etmektedirler.¹²¹

¹¹² Yşa.60: 9,10; Hoş.1:3-7.

¹¹³ Say.14:20; 2.Ta.30:20.

¹¹⁴ Eyü.7:21.

¹¹⁵ Eski Ahit'te Tanrı'nın sevgisi hakkında detaylı bilgi için bkz. Roland Potter, “The Love of God in the Old Testament”, *Life of the Spirit (1946-1964)* 8/86/87 (Eylül 1953), 58-66.

¹¹⁶ Raymund Schwager, *Must There Be Scapegoats? Violence and Redemption in the Bible*, çev. Maria L. Assad (New York: Crossroad Publishing Press, 2000), 55-60.

¹¹⁷ Luk.18:16-17; Mat. 18:2-4; 18:10; 19:14; Mar.10:15; Kol.3:20-21; Enam 151; İsra 31; Kehf 46; Tekvir 8-9.

¹¹⁸ 1Pe.3:6.

¹¹⁹ Halevi, *Like Dreamers: The Story of the Israeli Paratroopers Who Reunited Jerusalem and Divided a Nation*, 45.

¹²⁰ Detaylı bilgi için bkz. İlbaş, *İsrail'de Yahudi Radikal Grupların*.

¹²¹ İlbaş, *İsrail'de Yahudi Radikal Grupların*, 84.

Bazı hahamların açıklamaları ve dini liderlerin beyanları, Filistinlilerle yaşanan çatışmanın tırmanmasına önemli ölçüde katkıda bulunmakta ve işgal altındaki topraklarda Filistinlilere karşı artan şiddet oranlarıyla örtüşmektedir. Bunun bir örneği 2009 yılında yaşanmıştır. Od Yosef Chai yeşivasından olan Rabbi Yitzhak Shapira ve Rabbi Yosef Elitzur isimli iki haham yazdıkları “*Torat ha-Melekh*” (*Kralın Tevrat’ı*)¹²² isimli kitapla Yahudi dini yasalarına dayanarak, İsrail’deki Yahudi yerleşimcilerin Filistinlilere karşı uygulayabilecekleri şiddet eylemlerini haklı çıkarmaya çalışmıştır.¹²³ 2009 yılında Od Yosef Chai Yeshiva’daki Kutsal Kitap Enstitüsü tarafından yayımlanan kitap 230 sayfadan oluşmakta olup kitapta Yahudilerin Yahudi olmayanları (goyim) öldürmelerine ne zaman izin verileceği gibi sorulara cevaplar aranmaktadır. Kitap, Yahudi Devleti’nin ve Yahudilerin bağlı olması ve uyması gereken Tevrat’ın ve Yahudi yasasının Yahudi olmayanlar üzerindeki konumunu belirlemeyi amaçlamaktadır. Eski İbranice ile yazılmış olan kitapta yazarlar özellikle, Yahudi olmayanların öldürülmesini isteyen görüşlerini Yahudi hukukundan metinler ve farklı çağlardaki kıdemli Yahudi hahamlardan çok sayıda alıntı ile pekiştirmektedir. Yahudi hukukunun önde gelen dini kaynakları kitabın temelini oluşturmaktadır. Torat ha-Melekh’i yazan hahamlar önce İsrail polisi tarafından suçlu bulunarak tutuklanmışlar fakat sonra Mayıs 2012’de İsrail Devlet Savcısı tarafından hahamların tutuklanamayacağı kararı çıkarılarak serbest bırakılmışlardır.¹²⁴ Torat ha-Melekh’te, Filistinlilere karşı şiddetin, İsrail’in güvenliği ve Yahudi halkının çıkarları için meşru olduğu savunulmaktadır. Kitapta aynı zamanda, Filistinlilerin Tanrı’nın gözünde düşmanlar olduğu iddia edilmekte ve bu düşmanlarla savaşmak için gerekli olan stratejiler anlatılmaktadır. Kitabın İsrail-Filistin çatışması açısından önemi, kitaptaki fikirlerin daha çok işgal altındaki Filistin Batı Şeria’daki Yahudi yerleşimcilerin çok geniş bir kesimi, dindar Siyonistlerin büyük grupları ve İsrail’deki ultra-Ortodoks Yahudiler ve Haridim tarafından benimsenmesi ve yerleşimcilerin büyük bir kısmının bu fikirleri benimsemekten önce bunları eyleme geçirmeye yönelmesiyle ortaya çıkmaktadır.¹²⁵ Torat ha-Melekh’in fikirlerine saygı duyan ve onu kendi orijinal Tevrat’ları olarak ele alan bazı hahamlar, yeşiva öğrencileri, İsrail hükümetinin himayesi ve İsrail ordusunun koruması altındaki yerleşimciler tarafından, Filistinlilere, onların mülklerine ve kutsal mekanlarına saldırılarak Filistinlilerin taciz edildiği, kasaba ve köylerinin, camilerinin yakıp yıkıldığı, ağaçlarının kesilerek çiftliklerinin ve ekinlerinin yakıldığı ifade edilmektedir.¹²⁶

Bu kitabın yazarları, Filistinlilerin Nuh Kanunlarını ihlal ettikleri için öldürülmesi gerektiğini söylemektedirler. Onlara göre; “*Masumlar bunu yapmaya zorlansa bile “katillere” yardım eden Filistinli sivillerin hedef alınması gerekmektedir. Bağlanmış veya hapsedilmiş olsalar, kaçma yolları olmasa ve rehinelere gibi aynı yerde kalmaktan başka çareleri olmasa bile, eğer*

¹²² Nadera Shalhoub-Kevorkian, “Price Tagging Palestinians: Alternative Methods of Surveillance and Control”, *Security Theology, Surveillance and the Politics of Fear*, ed. Nadera Shalhoub-Kevorkian (Cambridge: Cambridge University Press, 2015), 32; Rabbi Yitzhak Shapira - Rabbi Yosef Elitzur, *The King’s Torah* (Doha: Arab Center for Research Policy Studies, 2011); Bar Guzi, *Between Ethics and Jewish Law: Torat Ha-Melekh and the Moral Problems of Contemporary Halakhic Discourse*, 2018; Rabbi’s Yitzhak Shapira - Yosef Elitzur, *The King’s Torah Complete*, t.y.

¹²³ Jeremy Sharon, “‘Torat Hamelech’ authors will not be indicted”, *The Jerusalem Post* (28 Mayıs 2012).

¹²⁴ Tessa Satherley, “The Simple Jew’: The ‘Price Tag’ Phenomenon, Vigilantism, And Rabbi Yitzchak Ginsburgh’s Political Kabbalah”, *Melilah Manchester Journal of Jewish Studies* 10 (2013), 66; Guzi, *Between Ethics and Jewish Law*, 4.

¹²⁵ “IMEU, The Institute for Middle East Understanding (IMEU)”, *Rabbi Dov Lior: A Case Study in State-Sponsored Incitement* (01 Eylül 2023).

¹²⁶ Shalhoub-Kevorkian, “Price Tagging Palestinians”, 63; Shapira - Elitzur, *The King’s Torah*, 8.

zalimlerden kurtulmanın yolu buysa, bunlar hedef alınabilir, ezilebilirler ve öldürülebilirler. Kendi isteği dışında da olsa İsraili birinin öldürülmesine yardım eden kişi hedef alınıp öldürülebilir.”¹²⁷

Çocuklar çoğu zaman böyle bir durumun ortasına düşmekte ve kendi istekleri dışında olayların içinde bulunmak zorunda kalmaktadırlar. Bazı durumlarda Peygamber Yeşaya'nın “Atalarının suçundan ötürü Babil Kralının oğullarını boğazlamak için yer hazırlayın. Kalkıp dünyayı sahiplenmesinler, yeryüzünü kentlerle doldurmasınlar,”¹²⁸ ve “Davud hiçbir erkek veya kadını sağ bırakmadı (...) Filistlilere söylemesinler diye,”¹²⁹ metinlerine atfen, “çocukları hayatta bırakmaları, öldürülmelerinin yol açtığı zarardan çok daha büyük olacağından kişinin daha büyük bir zararı savuşturmak için küçük bir zarar vermesi sağduyuya yakındır,”¹³⁰ sonucuna ulaşarak çocukların öldürülmesine dinsel gerekçeler sunulmuştur. İsrail Toprakları Hahamları Derneği'nin başkanı Haham Dov Lior da bu kitabın yazdıklarını destekleyen bir önsöz yazmıştır.¹³¹ Bunun dışında Haham Dov Lior liderliğinde birçok üst düzey Yahudi haham tarafından desteklenen tehlikeli bir dizi fetva ortaya çıkmıştır. 2011'de bir mitingde Lior bir fetvasında "Savaşta masum yoktur" diyerek toplu cezalandırmayı ve ayaklanmacılara karşı cezai eylemleri savunmasıyla, hatta yeraltı örgütlerini terör eylemleri için öven söylemlerde bulunmasıyla tanınmaktadır.¹³² Olaylara tepki gösteren hahamların yanında açıkça Filistinlilere yönelik şiddeti onaylayan hatta teşvik eden hahamların fetvalarıyla da karşılaşılmaktadır.¹³³

Tanah'ta yer alan Tanrı'nın ve Peygamberlerin düşmanlara karşı yaptıkları Kutsal Kitap'taki uygulamaları kendilerine örnek alan bazı Yahudi radikal gruplar bunları Tanrı'nın intikam eylemleriyle özdeşleştirerek her Filistinlinin hedef alınabileceği inancını edinmiş gibi görünmektedirler. Bugün Filistin topraklarında yapılan terör eylemlerinin başlıca nedeninin Kutsal Kitabın vadettiği kutsal toprakları işgalci Filistinlilerin elinden geri almak olduğu ortaya çıkmaktadır.¹³⁴ İsrail'in vad edilmiş topraklar inancından dolayı Tanah'a göre burada doğanlar işgalci konumuna düşerken dışarıdan gelen İsraililer bu toprakların yasal mirasçısı kabul edilmişlerdir.

Yahudi hukukçuları tarafından Yahudi bir bireyin vad edilen kutsal topraklarda yaşama zorunluluğunun olduğu hükümleri verilmiş ve bu ülkü sürekli canlı tutulmuştur. İbn Meymûn da bir Yahudi'nin kutsal toprakların dışında yaşamasının yasak olduğunu, sadece zorunluluk olması durumunda geçici olmak suretiyle diasporada yaşayabileceğini söylemiştir.¹³⁵

Günümüz İsrail siyasetinde ve toplumunda aşırılığın ve dini şiddetin ortaya çıkışının kökleri 1967 savaşıyla atılmış, 1973 savaşıyla daha görünür olmaya başlamış,¹³⁶ 1974'te yerleşimci dini örgüt Gush Emunim'in kurulması ve 1971'de Haham Meir Kahane

¹²⁷ Shapira - Elitzur, *The King's Torah*, 11.

¹²⁸ Yeş.14:21.

¹²⁹ 1.Sa.27:11; Shapira - Elitzur, *The King's Torah Complete*, 1/215.

¹³⁰ Shapira - Elitzur, *The King's Torah Complete*, 1/235.

¹³¹ “IMEU, The Institute for Middle East Understanding (IMEU)” (01 Eylül 2023).

¹³² “IMEU, The Institute for Middle East Understanding (IMEU)” (01 Eylül 2023).

¹³³ “Wafa, Palestinian News & Info Agency”, *Report: Jewish settler terrorism inherent in Israeli state* (2023); “IMEU, The Institute for Middle East Understanding (IMEU)” (01 Eylül 2023).

¹³⁴ Mark Juergensmeyer, *The New Cold War? Religious Nationalism Confronts the Secular State* (London: University of California Press, 1993), 65; Adam, “Kutsal Toprak, Mesih ve Terör”, 62.

¹³⁵ Maimonides, *Mishne Torah*, Kings 5: 9; Adam, “Kutsal Toprak, Mesih ve Terör”, 64.

¹³⁶ İlbaş, *İsrail'de Yahudi Radikal Grupların*, 72.

liderliğindeki Kach hareketinin yükselişiyile de devam etmiştir.¹³⁷ Özellikle, Kach hareketinin önde gelen ismi olan Haham Meir Kahane, Yahudiler ve Arapların bir arada yaşamasını Talmud emirlerinin ihlali olarak görmüş¹³⁸ ve şiddetin, terörizmin tırmanmasına katkıda bulunan ilkelerin formüle edilmesinde rol oynamıştır. Gush Emunim'e göre Yahudilik için tehdit oluşturan herkes, Yahudiliğin ebedi düşmanı Amalekli olarak kabul edilmiş ve Amaleklilerle ilgili halakha hükümleri esas alınmıştır. Diğer radikal gruplar da Filistinlilere karşı teröre başvurmaktan çekinmemişlerdir. Kahane ile aynı kanattan olan bir dini lider bu savaşlarda herkesin potansiyel asker sayılacağı için kadın ve çocuklarda dahil herkesin hedef alınabileceğine dair onay vermiştir.¹³⁹ Sonrasında Likud'un 1977 yılında yapılan seçimlerle yönetimi eline alması sonucunda radikal gruplar daha fazla güç kazanmış, Netanyahu ile Büyük İsrail Politikasına geri dönülerek Arz-ı Mev'ud projesine göre hareket edilmeye başlanmıştır.¹⁴⁰ 1967 savaşı radikal gruplar tarafından Tanrı'nın Yahudilere olan vaaadinin İsrail vizyonunun gerçekleşmesi için verdiği fırsat olarak görülmüştür.¹⁴¹ 12 Aralık 2022 tarihine gelindiği zaman Netanyahu, Oztma Yehudit Partisi ile koalisyon kurarak İsrail tarihindeki en sağcı hükümet olan 37. hükümeti kurmuşlardır. Filistinlilerin zorla sürülmesini savunan aşırılık yanlısı bir siyasi anlayışa sahip olan Oztma Yehudit'in lideri İtamar Ben-Gvir seçimden sonra Filistinlileri kışkırtan bir politika izleyerek 21 Mayıs 2023'te Mescidi Aksa'ya yaptığı baskınla gerilimi tırmandırmıştır. Bu bağlamda 7 Ekim 2023'ten beri devam eden savaşta Oztma Yehudit Partisi, barış ve ateşkes görüşmelerini engellemek için hükümetten çekilme tehdidinde bulunarak, savaşın devam etmesinde önemli rol oynamıştır.¹⁴²

Yahudilerin, Arap ve Müslüman dünyasına karşı olan önyargıları ve Hıristiyanlık ve İslam'ın din bakımından kendilerine denk olmadığı gibi düşünceleri kendilerine karşı olumsuz tavırların ortaya çıkmasına ve dışlanmalarına neden olmuştur.¹⁴³ Geçmişe baktığımız zaman Yahudilerin, son yüzyılda yaşanan sıkıntılar ve soykırım gibi olaylarla birlikte Araplar ve Müslümanlara karşı olumsuz tavır aldıkları görülmektedir. Yahudi soykırımında pek çok Yahudi'nin Filistinlileri de soykırımın ortakları olarak gördüğü ifade edilmektedir. Öyle ki günümüzdeki çoğu Yahudiler tarafından o dönemin Filistinli lideri Hacı Emin el-Hüseyni'nin, Nazi Almanya'sıyla iş birliği yaptığına ve Yahudilerin yok edilmesi için çabaladığına inanıldığı ifade edilmektedir. Bu nedenle 1930-40 yılları arasındaki Filistinli liderler Yahudi soykırımının suç ortakları olarak görülmüşlerdir.¹⁴⁴

Yahudi toplumu içinde siyasi ve dini liderler, halk ve aydınlar Yahudi şiddetine tepki göstermekle birlikte tepkiler ve görüşler arasında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Siyasiler Filistinli çocukların ölümünü ağırlıklı olarak savaş zayıfatı olarak görürken, bu ölümlerin insanlık dışı olduğunu söyleyerek İsrail'in askeri politikalarını eleştiren

¹³⁷ Ehud Sprinzak, "Extremism and Violence in Israel: The Crisis of Messianic Politics", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 555 (1998), 119.

¹³⁸ Satherley, "The Simple Jew': The 'Price Tag' Phenomenon, Vigilantism, And Rabbi Yitzchak Ginsburgh's Political Kabbalah", 75.

¹³⁹ Adam, "Kutsal Toprak, Mesih ve Terör", 70.

¹⁴⁰ Mürsel Doğrul - Hayati Ünlü (ed.), *TÜBA Filistin - İsrail Savaşı Raporu* (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2023), 10; İlbâş, *İsrail'de Yahudi Radikal Grupların*, 219.

¹⁴¹ İlbâş, *İsrail'de Yahudi Radikal Grupların*, 197.

¹⁴² İlbâş, *İsrail'de Yahudi Radikal Grupların*, 231-232.

¹⁴³ Brenner, *Kısa Yahudi Tarihi*, 36.

¹⁴⁴ Firestone, *Yahudiliği Anlamak*, 78.

Yahudiler ve insan hakları örgütleri gibi gruplar da bulunmaktadır. Her ne kadar Yahudi aydınlar Filistinli çocukların ölümüyle ilgili güçlü eleştirilerde bulunsalar da ölümleri durdurmada yeterli olunamamakta Tanah'tan beslenen radikal inançların etkisi baskın gelerek bu şiddetin dini meşruluğu ön plana çıkmakta ve şiddet kutsallaştırılmaktadır.

Batı'da ise çocuğun hukuka mevzu konusu olması ve çocuk hukuku ve kanunlarının oluşturulmasının henüz yeni olması Batı'nın çocukların haklarını korumada varlık gösteremeyerek geç ve yetersiz müdahalede bulunmalarına neden olmaktadır.¹⁴⁵ Batı'da ancak 17. yüzyılla birlikte çocuğun masum olduğu ve zayıflığı vurgulanmış ve Avrupa ülkeleri gibi birçok ülke İkinci Dünya savaşıdan sonra çocuklar konusunda daha hassas hareket etmeye başlamıştır.¹⁴⁶ Batı'da ilk defa 18. yüzyılda çocukla ilgili bazı koruyucu tedbirler alınarak kanunlaşmıştır. 19. asrın sonuna kadar bütün Avrupa ülkeleri ve Amerika'da çocukların cinayet suçlarından dolayı idam edildikleri görülür.¹⁴⁷ 1959'da Birleşmiş Milletlerin Genel Kurulunda 10 maddelik *Çocuk Hakları Beyannamesi* metni kabul edilmiştir. 1976 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda alınan kararla 1979 yılı Uluslararası Çocuk Yılı ilan edilmiştir. BM Genel Kurulu tarafından BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 2 Eylül 1990'de yürürlüğe girmesiyle çocuk hakları konusu politika alanına açıkça dahil edilmiştir.¹⁴⁸ İstisnasız her çocuğun ayırım gözetmeksizin sahip olacağı haklar bu bildirme ve sözleşmede belirtilmiştir. Fakat maddelerin yerine getirilme usulüne bakıldığı zaman Batı çocukları ve diğer çocuklar arasında çifte standartlı uygulamalar açık bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Ukrayna'ya yönelik Rusya işgalinin başlamasından bir hafta sonra bilim akademileri ve siyasetçilerin barışçıl çözüme yönelik mesajlar paylaşmaya başlamalarına rağmen aynı tepki İsrail'in işgaline karşı gösterilememiştir.¹⁴⁹

Uluslararası sözleşmelerde çocukların hakları ayrıntılı bir şekilde belirtilmiş ve çatışma durumunda sivillerin korunması ile ilgili maddeler Cenevre Sözleşmelerine konu edilmiştir. İsrail ise Batı Şeria ve Gazze'de uygulanan yasaklar ve ambargolar aracılığıyla çocukların temel ihtiyaç maddelerine ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Çocukların öldürülmesi, yaralanması, işkence edilmesi ve insanlık dışı muamelelere maruz kalması, hastalığa neden olan koşullar, okullara yönelik saldırılarla çocuklara yapılan fiziksel ve psikolojik şiddetin farklı biçimleri İsrail işgalinin başlıca unsurları haline gelmiştir.¹⁵⁰

3 Ekim 2023'ten 10 Ocak 2025'e kadar devam etmekte olan İsrail saldırılarında yaklaşık 17 bin 841'i çocuk, 12 bin 298'i kadın olmak üzere 47.161 kişinin öldüğü belirtilmektedir.¹⁵¹

Radikal grupların kutsal metinleri şiddeti meşrulaştırmak için kullanması, bu metinlerin gerçekte taşıdığı etik ve manevi mesajlarla çelişki halindedir. Yaptıkları vurgularla adalet, barış ve merhamet gibi evrensel değerleri teşvik eden kutsal metinlerin doğru bağlamda ve etik bir perspektifle ele alınması, radikal yorumlara karşı etkili bir direnc

¹⁴⁵ İbrahim Canan, "İslam'da Çocuk Hakları", *Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1995), 1181.

¹⁴⁶ Sağlam - Aral, "Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk", 45.

¹⁴⁷ Canan, "İslam'da Çocuk Hakları", 1181.

¹⁴⁸ Fatma Sarıaslan, "Uluslararası İlişkiler Disiplininde Çocuk Nosyonu", *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 13/2 (2023), 2444.

¹⁴⁹ Doğrul - Ünlü, *TÜBA Filistin - İsrail Savaşı Raporu*, VI.

¹⁵⁰ Kadriye Sınmaz, "İşgalin Çaldığı Gelecek: Filistinli Çocuklar", *Yetim ve Kimsesiz Çocuklar Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (İstanbul: İstanbul University Press, 2022), 400. ; <https://www.savethechildren.net/occupied-palestinian-territory>

¹⁵¹ "Dünya İsrail-Filistin Çatışması", *AA* (Erişim 23 Ocak 2025).

geliştirilmesine katkıda bulunacaktır. Kutsal metinlerin insanlığa şiddet değil, ahlaki bir yaşam için yol gösterici ilkeler sunmayı amaçladığını unutmamak gerekir.

Sonuç

Yahudi kutsal yazılarında var olan şiddet, çoğu zaman şiddeti getirmiş ve iki bin yıldan uzun bir süredir çeşitli bağlamlarda düşman halkların zulüm görmesi, boyunduruk altına alınması ve ortadan kaldırılması için bir model olarak hizmet etmiştir. Tanah pasajları bize Yahudilerde, çocuklar dahil olmak üzere Yahudi olmayan hatta kendi ırkından olan Yahudilere karşı gösterdikleri şiddetin varlığını ortaya koymaktadır. Hatta Tanrı Yahve'nin de bizzat kendisinin diğer insanlara ve Yahudilere karşı kullandığı şiddet karşımıza çıkmaktadır. İsrailoğullarının maruz kaldığı şiddet, onların yaşantılarını ve Tanrı algılarını değiştirmiştir.

İsrail'in Filistin halkına yönelik şiddet eylemleri, tarih boyunca çeşitli dinî, politik ve sosyal faktörlerden etkilenmiştir. Özellikle dini faktörler olarak Yahudi kutsal metinleri Yahudilerin yaşamlarının her alanında olduğu gibi İsrail'in komşularıyla ilişkilerinde de önemli bir rehber olmuştur. Tanah'ta yer alan şiddet içerikli anlatılarda, savaşlar ya da Tanrı'nın gazabının bir tezahürü olarak şiddet detaylı biçimde tasvir edilmektedir. Günümüzde Tanah kaynaklı şiddet kendini İsrail-Filistin olaylarında en açık şekilde göstermektedir. İsrail toplumu, İsraili liderler tarafından dini retorikle mobilize edilerek harekete geçirilmeye çalışılmakta ve İsraililer, kendilerine vadedilen toprakları koruma ve dini kimliklerini savunma amacıyla oluşturulan temalar üzerinden motive edilmektedir. Kutsal metinlerden yapılan alıntılarla Filistinlilere karşı uygulanan şiddet kutsal savaş haline dönüştürülmekte ve Tanrı'nın emri olduğu algısı oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Tanah'taki şiddet içerikli metinlerin Yahudilerin modern dönemde yaptıkları kıyımları meşrulaştırmak için dini bir alt yapı oluşturmada kullanılması tehlikesine dikkat çekmek gerekmektedir. Tanah'ın şiddet içeren metinlerinden uzaklaşarak bunların tarihi bağlamda yorumlanması ve kutsal kitaptaki barış ve adalet mesajlarına dayanan bir yaklaşım geliştirilerek özellikle çocukların çatışmalardan uzak tutulması barışçıl bir gelecek oluşturmanın en önemli yollarındandır. Çatışmanın sonlandırılması ve bir daha yaşanmaması için en azından dini bağlamda radikal grupların Tanah metinlerini şiddeti meşrulaştıracak şekilde yorumlamalarının önüne geçilmesi ve Yahudi teologlar ve barış yanlısı grupların daha etkili olması gerekmektedir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	turkiyeilahiyat@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkiyeilahiyat@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

- Adam, Baki. "Kutsal Toprak, Mesih ve Terör". *Dini Araştırmalar* 7/20 (ts.), 61-72.
- Adam, Baki. "Yahudiliğin Şiddet Boyutu". *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 15/1 (2012), 36-39.
- Adam, Baki. "Yahudilik ve Şiddet". *İslamiyat* 5/1 (2002), 23-34.
- Altaş, Vatan. "Tevrat Hükümleri ve Mezopotamya Kanunları Işığında Kölelik". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 34/1 (2024), 401-418.
- Aslantaş, Nuh. *Emeviler Döneminde Yahudiler*. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2005.
- Batuk, Cengiz. "Tanrı'nın Asi Çocukları: Zalimlik ve Mazlumluk Arasında Şiddet Sarmalındaki Yahudiler". *Milel ve Nihal, İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 5/5 (2008), 157-187.
- Brenner, Michael. *Kısa Yahudi Tarihi*. çev. Sevinç Altınçekiç. İstanbul: Alfa Yayınları, 2011.
- Canan, İbrahim. "İslam'da Çocuk Hakları". *Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1995), 7-22.
- Collins, John J. "The Zeal of Phinehas: The Bible and the Legitimation of Violence". *Journal of Biblical Literature* 122/1 (Spring 2003), 3-21.
- Creach, Jerome F.D. *Violence in Scripture: Interpretation: Resources for the Use of Scripture in the Church*. Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press, 2013.
- Doğancı, Kamil - Kocakuşak, Fulya. "Eski Roma Ailesinde 'Pater Familias' ve 'Patria Potestas' Kavramları". *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16/27 (2014), 233-250.
- Doğrul, Mürsel - Hayati Ünlü (ed.). *TÜBA Filistin - İsrail Savaşı Raporu*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2023.
- Eisen, Robert. *The Peace and Violence of Judaism: From the Bible to Modern Zionism*. New York: Oxford University Press, 2011.
- Firestone, Reuven. *Yahudiliği Anlamak, İbrahim'in/Avraam'ın Çocukları*. çev. Çağlayan Erendağ, Levent Kartal. İstanbul: Gözlem Gazetecilik, Basın, Yayın ve A.Ş., 2004.
- Garaudy, Roger. *İsrail, Mitler ve Terör*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Pinar Yayınları, 1999.
- Gardner, J.F. *Women in Roman Law and Society*. Bloomington: Indiana University Press, 1986.
- Garroway, Kristine Henriksen. *Children in the Ancient Near Eastern Household*. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 2014.
- Gilmour, Rachele. "From Anxiety to Reverence". *Die Welt des Orients* 51/1 (2021), 84-99.
- Guzi, Bar. *Between Ethics and Jewish Law: Torat Ha-Melekh and the Moral Problems of Contemporary Halakhic Discourse*, 2018. <https://www.reconstructingjudaism.org/center-jewish-ethics/whizin-prize-essays/>
- Gündüz, Şinasi. "Din ve Şiddet Paradoksu". *Milel ve Nihal, İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 13/2 (2016), 8-31.

Gündüz, Şinasi. *Dinsel Şiddet Sevgi Söyleminden Şiddet Realitesine Hıristiyanlık*. Samsun: Etüt Yayınları, 2002.

Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilik*. İstanbul: İsam Yayınları, 2008.

Halevi, Yossi Klein. *Like Dreamers: The Story of the Israeli Paratroopers Who Reunited Jerusalem and Divided a Nation*. UK: HarperCollins, 2013.

Hasanov, Eldar. *Nûh Kanunları ve Nûhîlik*. İstanbul: İsam Yayınları, 2015.

Hassner, Ron E. - Aran, Gideon. "Religion and Violence in the Jewish Traditions". *Oxford Handbook of Religion and Violence*. ed. Michael Jerryson. Oxford: Oxford University Press, 2013.

İlbaş, Serdal. *İsrail'de Yahudi Radikal Grupların Filistin Sorununa Etkisi*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, PhD., 2024.

Juergensmeyer, Mark. *The New Cold War? Religious Nationalism Confronts the Secular State*. London: University of California Press, 1993.

Karesh, Sara E. - Hurvitz, Mitchell M. *Encyclopedia of Judaism*. New York: Facts On File, Inc. An Imprint of Infobase Publishing, 2006.

Kirman, M. Ali. "Küresel Bir Sorun Olarak Din ve Şiddet". *Dini Araştırmalar* VII/20 (2004), 315-332.

Kuhr, Amelie. *Eski Çağ'da Yakındoğu (M.Ö. 3000-330)*. çev. Dilek Şendil. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.

Laes, Christian - Ville Vuolanto (ed.). *Children and Everyday Life in the Roman and Late Antique World*. London and Newyork: Routledge, 2017.

Mills, Watson E. *Mercer Dictionary of the Bible*. ed. Roger Bullard. USA: Mercer University Press, 1997.

Monroe, Lauren A. S. "Israelite, Moabite and Sabaeen War-herem Traditions and the Forging of National Identity: Reconsidering the Sabaeen Text RES 3945 in Light of Biblical and Moabite Evidence". *Vetus Testamentum* 57/3 (2007), 318-341.

Niditch, Susan. *War in the Hebrew Bible: A Study in the Ethics of Violence*. New York: Oxford University Press, 1993.

Öztürk, Hatice Karakuş. "Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine Düşünceler". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13 (2017), 253-276.

Potter, Roland. "The Love of God in the Old Testament". *Life of the Spirit (1946-1964)* 8/86/87 (Eylül 1953), 58-66.

Sağlam, Mehmet - Aral, Neriman. "Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları". *Çocuk ve Medeniyet* 1/2 (2016), 43-56.

Sand, Şlomo. *Yahudi Halkı Nasıl İcat Edildi Kitabı Mukaddes'ten Siyonizme*. çev. Işık Ergüden. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, 2011.

Sarıaslan, Fatma. "Uluslararası İlişkiler Disiplininde Çocuk Nosyonu". *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 13/2 (2023), 2443-2456.

Satherley, Tessa. "The Simple Jew': The 'Price Tag' Phenomenon, Vigilantism, And Rabbi

Yitzchak Ginsburgh's Political Kabbalah". *Melilah Manchester Journal of Jewish Studies* 10 (2013), 57-91.

Schwager, Raymund. *Must There Be Scapegoats? Violence and Redemption in the Bible*. çev. Maria L. Assad. New York: Crossroad Publishing Press, 2000.

Shalhoub-Kevorkian, Nadera. "Price Tagging Palestinians: Alternative Methods of Surveillance and Control". *Security Theology, Surveillance and the Politics of Fear*. ed. Nadera Shalhoub-Kevorkian. 21-46. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

Shapira, Rabbi Yitzhak - Elitzur, Rabbi Yosef. *The King's Torah*. Doha: Arab Center for Research Policy Studies, 2011.

Shapira, Rabbi's Yitzhak - Elitzur, Yosef. *The King's Torah Complete*, t.y. <https://archive.org/details/kings-torah-complete/page/n3/mode/2up>

Sharon, Jeremy. "'Torat Hamelech' authors will not be indicted". *The Jerusalem Post*. 28 Mayıs 2012. Erişim 18 Ocak 2025. <https://www.jpost.com/national-news/a-g-torat-hamelech-authors-will-not-be-indicted>.

Sınmaz, Kadriye. "İşgalin Çaldığı Gelecek: Filistinli Çocuklar". *Yetim ve Kimsesiz Çocuklar Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. 399-407. İstanbul: İstanbul University Press, 2022.

Sprinzak, Ehud. "Extremism and Violence in Israel: The Crisis of Messianic Politics". *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 555 (1998), 114-126.

Sütken, Elvan. "Roma Aile Hukukunda Patria Potestas, Patria Potestas in Roman Family Law". *AndHD* 5/1 (2019), 67-100.

Tarakçı, Muhammet. "Tanah'ta Vahiy Anlayışı". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (2002), 193-218.

Tropper, Amram. "The Economics of Jewish Childhood in Late Antiquity". *Hebrew Union College Annual* 76 (2005), 189-233.

Wenham, Gordon J. "The Deuteronomic Theology of the Book of Joshua". *Journal of Biblical Literature* 90/2 (Haziran 1971), 140-148.

AA. "Dünya İsrail-Filistin Çatışması". Erişim 23 Ocak 2025. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/uzmanlara-gore-gazdede-ilk-9-aydaki-gercek-olum-sayisi-kaydedilenden-yuzde-41-fazla-olabilir/3446762>

Rabbi Dov Lior: A Case Study in State-Sponsored Incitement. "IMEU, The Institute for Middle East Understanding (IMEU)". 01 Eylül 2023. Erişim 17 Ocak 2025. <https://imeu.org/article/rabbi-dov-lior-a-case-study-in-state-sponsored-incitement>

Report: Jewish settler terrorism inherent in Israeli state. "Wafa, Palestinian News & Info Agency". 2023. Erişim 17 Ocak 2025. <https://english.wafa.ps/Pages/Details/137072>